

Titel: Journalen FF

Citation: "Journalen FF", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K18*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2001 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ff-kom-shoot-idd1b88c35-1ec3-40b9-bb79-d172d2790670.pdf> (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K18

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Hvori ligger Begrebet Mythe og Mythologie ... hvori forskjellig fra Poesie** : Både begrebet myte og mytologi var fremtrædende i specielt den senromantiske periode, hvor bl.a. Novalis og Friedrich Schlegel forsøgte at fremhæve poesien som et religiøst, mystisk fænomen. I »Rede über die Mythologie und symbolische Anschauung« (1800), i *Friedrich Schlegel's sämtliche Werke* bd. 1-10, Wien 1822-25, ktl. 1816-1825; bd. 5, 1823, s. 261-276, tillægger Fr. Schlegel mytologien en afgørende betydning for digtningen og hævder, at samtidens poesi savner det midtpunkt, som mytologien var for antikkens poesi (s. 262), og han mener, at »das ist der Anfang aller Poesie, den Gang und Gesetze der vernünftig denkenden Vernunft aufzuheben und uns wieder in die schöne Verwirrung der Fantasie, in das ursprüngliche Chaos der menschlichen Natur zu versetzen, für das ich kein schöneres Symbol bis jetzt kenne, als bunte Gewimmel der alten Götter« (s. 272). Videre foreslår Schlegel, at videnskaben kan føre mytologien tilbage i poesien, fordi videnskaben – såfremt den har nået den rigtige åndelige, indre åbenbaring – fører tilbage til den »lebendigen Naturanschauung« (s. 274f.), som var kendetegnende for den antikke mytologi. – **Novalis**: pseudonym for Friedrich von Hardenberg (1772-1801), ty. romantisk digter. I Novalis' *Heinrich von Ofterdingen* (1802) spiller forholdet mellem poesi og myte en fremtrædende rolle. Hovedpersonen sammenligner sin oplevelse af verden med antikkens: »Ich hörte einst von alten Zeiten reden; wie da die Thiere und Bäume und Felsen mit den Menschengesprochen hätten. Mir ist gerade so, als wollten sie allaugenblicklich anfangen, und als könnte ich es ihnen ansehen, was sie mir sagen wollten.« *Novalis Schriften*, udg. af L. Tieck og Fr. Schlegel, 4. udg. (2 dele i 1 bd.), Berlin 1826 [1802], ktl. 1776, 1. del, s. 6. Jf. i øvrigt Wolfgang Menzel *Die deutsche Literatur* bd. 1-4, 2. udg., Stuttgart 1836 [1828], ktl. U 79; bd. 4, s. 159f.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 2

◀ **det conjunktiviske** : det forestillede, det antagne i modsætning til det virkelige.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 4

◀ **Romanen** : 77,6.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 4

◀ **i Indicativ** : på en måde, så sætningens indhold opfattes eller fremstilles som virkeligt.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 5

◀ **det Romantiske overlevet** : jf. en optegnelse fra 12. juni 1836, skrevet på et løst blad: »Det er aabenbart, at det romantiske i Tiden efterhaanden mere og mere tager af, i samme Grad nemlig som Nødvendigheden gjøres gjældende (Hegel), saaledes at det Christ. hell. ikke bliver det rom:[antiske]« (*Pap.* I A 170).

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 10

◀ **den gale Peter ... et bart Stykke Rugbrød** : Historien, der formentlig er fortalt af A. Lund (se næste kommentar), har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 16

◀ **Jfr A. Lund** : Jomfru A. Lund, måske Anne el. Anne Cathrine Lund, begge døtre af Ole Lund og kusiner til brødrene Johan Christian og Henrich Ferdinand Lund, som var gift med SKs søstre Noline Christine og Petrea Severine.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 19

◀ **Den filosofiske Erkjendelse ... op i Systemet** : gengiver den alm. opfattelse af den ty. idealistiske tradition, at filosofien må ende i et system, hvis den skal gælde for at være videnskabelig. Jf. Kts. (pseudonym for biskop J.P. Mynster) »Om den religiøse Overbeviisning« (om J.L. Heibergs indbydelsesskrift *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid* (75,23)) i *Dansk Ugeskrift* nr. 76 og 77, Kbh. 1833, s. 249f.: »Den filosofiske Erkiendelse maa dog være en videnskabeligen udviklet Erkiendelse, og denne Udvikling, hvorved det Erkiendte mere og mere danner sig til et System, maa dog paa en eller anden begrundende Maade (...) føre til sine Resultater.«

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 22

◀ **Idee** : If. Hegels (96,22) system udgør den filosofiske idé det højeste punkt i el. kulminationen af systemet. Ideen er enheden af begrebet ('der Begriff') og dets virkeliggørelse i et objekt. Jf. *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, udg. af L. v. Henning, bd. 1-3, Berlin 1840-45 [1817], ktl. 561-563 (forkortet *Encyclopädie*); bd. 1, i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45; bd. 6, s. 385, § 213 (*Jub.* bd. 8, s. 423): »Die Idee ist das Wahre an und für sich, die absolute Einheit des Begriffs und der Objektivität. Ihr ideeller Inhalt ist kein anderer als der Begriff in seinen

Bestimmungen; ihr reeller Inhalt ist nur seine Darstellung, die er sich in der Form äußerlichen Daseyns giebt und diese Gestalt in seine Idealität eingeschlossen, in seiner Macht, so sich in ihr erhält.« Jf. også § 14, s. 22f., og § 18, s. 26f. (*Jub.* bd. 8, s. 60f. og s. 64f.). Jf. endvidere J.L. Heiberg *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*, Kbh. 1833, ktl. 568, s. 5f.: »Philosophien er intet Andet end Erkjendelsen af den evige eller den speculative Idee, Fornuften, Sandheden; disse forskjellige Udtryk betegne alle den samme Substans. Philosophien fremstiller Ideen som den eneste Aarsag, og kan følgelig i alle endelige Virkninger ikke finde Andet end den.«

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 23

◀ **Form** : For så vidt som ideen hos Hegel er begrebet ('der Begriff') (se foregående kommentar), udgør den en ren formal struktur; den finder sit forskellige indhold ved at virkeliggøres i tingene i verden.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 23

◀ **Min Gud, min Gud ..** : citat fra Sl. 22,2: »Min Gud, min Gud! Hvorfor har du forladt mig? / Du er langt borte fra mit råb om hjælp og fra mit skrig.« Jf. også Matt 27,46.

I trykt udgave: Bind 18 side 75 linje 26

◀ **Omvendelsesscenen i D. Juan** : I dialogen med tjeneren Leporello i 1. akt, 15. scene, i W.A. Mozarts (78,8) opera *Il dissoluto punito, ossia il Don Giovanni* (1787, med libretto af L. da Ponte), hævder Don Giovanni, på da. Don Juan, at han har omvendt sig efter igen at have mødt sin tidligere elskerinde, Donna Elvira, som han forførte, mens hun var i kloster. Don Juan opfordrer derefter Leporello til at følge efter og ligeledes omvende sig »til Gud om Naade« ved at knæle for Elvira, hvilket tjeneren forstår som en opfordring fra sin herre til at fri til Elvira, jf. *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse, Kbh. 1807 (forkortet *Don Juan*), s. 46f. Operaen opførtes første gang på Det kgl. Teater i maj 1807 og derefter utallige gange, i 1836 tre gange: 12. marts, 29. sept. og 16. nov.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 1

◀ **Arie: »Kjelige Druer«** : arien (også kaldet 'champagnearien'), der afslutter omvendelsesscenen (se foregående kommentar): »Kiølige Druer, / Kierligheds Luer, / Altid bekrieger / Vældig mit Bryst! / Kampen de volde, / Kiækt vi udholde! / Rødmende Piger / Bring til en Dyst! / Før Fred er sluttet, jeg Pladsen ei viger! / Smigger og Sukke, Dristige Blikke / Vel kan oplukke / Fiendernes Bryst! / Det modstaaer ikke / Vaabnens Dyst! / Er det først aaben / Ved hiine Vaaben, / Hiertet mig bliver / Let underlagt, / Ved Kyssets Magt! / Og overvundet / Fængslet og bundet, / Alting det giver: / Thi det er svagt! / Kampen I volde, / Kiækt vi udholde! / Rødmende Piger! / Vær ei forsagt, / Skiøndt overvundet / Fængslet og bundet, / Alt Hiertet giver: / Thi det er svagt. / Smigger og Sukke, / Dristige Blikke, / Mægter at slukke / Modstandens Magt! / Og overvundet / Fængslet og bundet / Alt Hiertet giver, / Thi det er svagt«, *Don Juan* (76,1), s. 49-50.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 2

◀ **oplyser først ... Elvira** : Donna Anna, der er datter af kommandanten, er forlovet med Don Ottavio, men Don Juan har forsøgt at forføre hende. Først da hun møder Donna Elvira, som Don Juan har forladt, går det i samtalens løb op for hende, at det er Don Juan, hun netop har mødt, og at det er ham, der under nattens flugt har myrdet hendes far. Donna Elvira lader sig imidlertid overtale til at gå med Don Juan; herefter fortæller Donna Anna (i 1. akt, 14. scene) sin forlovede om sin opdagelse: »Nei! Ham er det; trods hans Maske / Han nu er røbet; ak! Jeg har fortalt Dig / Hvor lumsk han ved sin Adfærd mig bedrog. / For Dig jeg tog ham, da – O, Hævn! Min Elskte!« *Don Juan* (76,1), s. 44.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 3

◀ **Hoffmann har dog Ret** : sigter til novellen »Don Juan. Eine fabelhafte Begebenheit, die sich mit einem reisenden Enthusiasten zugetragen« (1813) af Hoffmann, der lader Donna Anna elske Don Juan, selv om han har dræbt hendes far. Novellen indgår som nr. 4 i 1. del af Hoffmanns *Phantasiestücke* (1814), jf. E.T.A. Hoffmann's *ausgewählte Schriften* bd. 1-10, Berlin 1827-28, ktl. 1712-1716; bd. 7, 1827, s. 81-97. – **Hoffmann**: Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822), ty. forfatter, udgiver, jurist og musiker.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 5

◀ **hendes Arie** : Donna Annas arie i 1. akt, 14. scene: »Af alle Forræd're / Han haardest bør bøde, / Ved ham faae jeg bløde / Den bedste blandt Fædre. / O! lov mig at møde / Med Sværdet hans Barm. // Endnu ved ham klæber / Det Blod, vi saae rinde; / Din Eed du Dig minde! / Først, naar du ham dræber, / Min Siel kan forvinde / Sin flammende Harm.« *Don Juan* (76,1), s. 44f.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 6

◀ **den i anden Scene** : SK henviser tilsyneladende til den ændrede sceneinddeling i 3. udg. af Kruses oversættelse (76,1) fra 1822. Det drejer sig om Donna Annas arie, som hun synger efter at have fundet liget af sin far (kommandanten): »Din hvide Isse han skaante ei! / O Jammer! disse Blikke – er brystne! / Af Dødens Bleghed rundt han er bedækket! / Du hører ei min Røst, seer ei min Smerte! / O! elskte Fader! hør Din Datter / Jeg svimler, jeg bæver –«. *Don Juan* (76,1), 1. akt, 4. scene, s. 8.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 6

◀ **den retarderende Arie i 4^d Act** : Fra maj 1833 opførtes *Don Juan* (76,1) ikke som oprindelig i 2, men i 4 akter på Det kgl. Teater. Donna Annas arie i den oprindelige 2. akt, 16. scene, forsinker (retarderer) handlingsgangen, fordi hun beder Ottavio udsætte brylluppet på grund af sin fars (kommandantens) død. På Ottavios bøn: »Saa vil du da ei længer grusom lukke / Dit Øre for Ottavios varme Bøn! / Men glemme Graven, deelee Elskovs Sukke!«, s. 113, svarer Anna i arien: »Ja, med Gravens stille Boelig / Heel fortroelig / Er al min Hu! / Der i slummer / Nu taug min Kummer / O, min Elskte! Var ei du! / Dog skal Hiertet blive roelig, / Mindets Qval det ei skal kue. / Styrket, Elskte! Af din Lue, / Glad min Barm skal slaae endnu!«, s. 114. – **retarderende**: forsinkende. Musikalsk udtryk for den harmoniske forbindelse, der fremkommer derved, at en enkelt stemme i en akkord bliver liggende, medens de øvrige stemmer skrider frem til en anden akkord, mod hvilken den liggende tone kommer til at dissonere og først på en senere taktdel går over til den harmoniske tone, der hører til ny akkord.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 7

◀ **det Vaudevilleagtige** : 79,10.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 9

◀ **Bouffo-Arien i Figaro** : den afsluttende, komiske arie i W.A. Mozarts opera *Le nozze di Figaro* (1786) med libretto af L. da Ponte baseret på P.A.C. de Beaumarchais' skuespil *Le mariage de Figaro* (1778). Jf. L. da Ponte *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag. Syngestykke i fire Akter, oversat til Musik af Mozart efter den italienske Omarbejdelse af Beaumarchis' franske Original* ved N.T. Bruun, Kbh 1817, s. 147f.: »Ja, Mildhedens Kiæde / omslynger vor Barm; / Til Elskov og Glæde / forvandles al Harm. / Mellem Galskab, Kiv og Plage / lagdes denne Dag tilbage; dog dens Minder os indtage, / thi den sluttes nu i Fred. / Glade synge / vi, og slynge / Krandsen til en venlig Klynge! / Glædens milde Engel stige / fra sin Himmel til os ned! / i hans Favntag lykkelige / vorde vi ved Kierlighed!« Operaen opførtes første gang på Det kgl. Teater i jan. 1821 og derefter mange gange, i 1836 tre gange: 6. maj, 4. okt. og 11. nov. – **Bouffo**: 'Opera buffa' (komisk opera), i modsætning til den seriøse opera ('opera seria'), kendetegnede den ital. scene i sidste halvdel af det 18. årh., hvor Mozart netop var en af de førende komponister, der tog den nye genre til sig.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 9

◀ **D. Juan** : 76,1.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 13

◀ **i 30 Aar** : 76,1.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 13

◀ **Hoffmanns Meister Floh ... Skrædderen der fik Balonspiritus** : sigter til eventyret »Geschichte des Schneiderleins aus Sachsenhausen« af E.T.A. Hoffmann (76,5), hvor der fortælles om en skrædder, der efter kirkegang får lov af sin kone at gå ind på apoteket for at nyde en snaps, men af en ukyndig læredreng i stedet får et glas af en væske til at fylde balloner med, hvilket får ham til at lette mod loftet; da døren bliver revet op, springer et vindue op, trækvinden griber ham, og han svæver ud gennem vinduet og stiger til vejrs. Om aftenen lyser han på himlen som en ildkugle, der senere udslettes og falder til jorden som en lille askeklump sammen med bl.a. en sort stokkeknop, der af en meget lærd mand bestemmes som en meteorsten. Eventyret indgår som nr. 6 i Hoffmanns *Meister Floh* (1822), jf. *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* (76,5) bd. 10, s. 240-242. – **Balonspiritus**: SKs gengivelse af »brennbare Luft, womit die Luftbälle gefüllt werden«, s. 241.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 18

◀ **at han nu havde knebet ... en ny Klædning** : I eventyret fortælles det således: »War die Woche über fleißig gewesen und auch artig gegen die Frau Liebste, der er von den Stücken Zeug, die beim Zuschneiden unter die Bank gefallen, einen propren Unterrock gefertigt«, *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* bd. 10, s. 241. – **knebet**: tilegnet sig, stjålet.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 21

◀ **at han hver Søndag ... paa Apotheket** : I Hoffmanns eventyr er der ikke tale om, at skrædderen går på apoteket hver søndag, her hedder det blot: »Frau Liebste bewilligte also freundlich, daß das Schneiderlein in die Apotheke treten und ein erwärmendes Schnäpschen genießen möge«, *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* bd. 10, s. 241.

I trykt udgave: Bind 18 side 76 linje 23

◀ **Romanen** : dvs. hvad der senere, især i det 18. og 19. årh., betegnes som roman.

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 6

◀ **Trobadourerne** : middelalderlige, især provencalske (kærligheds-)digtere.

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 7

◀ **Novellen** : Udviklingen af novellegenren blev sat i gang af bl.a. Boccaccio o. 1350 (*Decameron*).

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 8

◀ **Begrebet Novelle** : Novellen blev i 1820'erne og især 1830'erne en meget populær genre i da. litteratur.

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 8

◀ **de nuværende Folkebøger ... skrevne paa Vers** : Anonyme bogtryk fra især det 16., 17. og 18. årh. med heltedigte, ridderromaner og legender mv., som oprindelig var forfattede på vers og blev sunget af skjalde både ved hoffer og på markeder. Fx kan nævnes legenden om Holger Danske, der tilskrives digteren Adenès og stammer fra sidste halvdel af det 13. årh., hvor han bl.a. rimede romaner og forfattede *Ogier le Danois*. Om romanens historie skriver R. Nyerup i *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*, Kbh. 1816, s. 101: »Det gik med Adenes's *Ogier le Danois* som det gik med andre gamle franske Romaner paa Vers: de bleve i det 14de og 15de Aarhundrede omsatte i Prosa, og disse prosaiske Omdannelser bleve ved Bogtrykkerkonstens Indførelse lagde under Pressen.«

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 9

◀ **i Loven ved Pharisæerne** : Farisæerne, dvs. medlemmer af farisæernes parti, en af de vigtigste religiøse og politiske grupper el. retninger i jødedommen i hellenistisk og rom. tid, udviste nidkær iver for en nøje overholdelse af alle Moselovens bestemmelser og lagde stor vægt på renhedsforskrifterne.

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 14

◀ **i Prophetierne ... en jordisk Messias** : Der er i NT flere eksempler på, at jøderne tolkede de gammeltestamentlige profetier om den kommende Messias som en jordisk konge, der skulle befri dem fra den rom. besættelsesmagt, jf. fx Joh 6,15 og 18,33ff.

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 14

◀ **Det Parodiske ... sidste Stadium i Udviklingen** : jf. en optegnelse fra 20. nov. 1836, nedfældet på et løst blad, hvor SK skriver, at da »enhver Udvikling efter min Mening først er færdig med dens Parodie, saa vil det vise sig at det *Politiske* er det Parodiske i Verdens Udviklingen« (*Pap. I A 285*).

I trykt udgave: Bind 18 side 77 linje 17

◀ **kaste sig paa** : beskæftige sig med, give sig i lag med.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 4

◀ **Hoffmann** : 76,5 og se FF:12.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 6

◀ **Dersom Mozart levede nu ... Dandsemusik** : I begyndelsen af det 19. årh. blev musikken tilgængelig for borgerskabet, ikke alene i teatre og på koncertsteder, men ouverturer, valse, marcher, galopper og galopader blev komponeret i lette arrangementer, der blev spillet af 'husorkestre' på spisesteder og i danselokaler. Mest populær blev valsen, der allerede i slutningen af det 18. årh. havde afløst menuetten som den foretrukne pardans, a la den 'wienervals', som i det 19. årh. blev knyttet til Straussfamilien. - **Mozart:** Wolfgang Amadeus Mozart (1756-91), østrigsk komponist og musiker, der 1787 fik opført operaen *Don Juan* (76,1).

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 8

◀ **med Commandanten i sidste Act** : I begyndelsen af operaen har Don Juan dræbt kommandanten, Donna Annas far. I sidste akt bliver statuen på kommandantens grav levende og optræder senere som et genfærd ved en middag hos Don Juan, der sendes i helvedes flammer; den galopade, Don Juan tænkes at danse med kommandanten, bliver således en art dødedans. Jf. *Don Juan* (76,1), s. 123-128.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 18

◀ **Hvad vil det sige ... at hver Tidsalder har sin Faust** : jf. en optegnelse fra 7. okt. 1835, skrevet på et løst blad: »Hvad *Kritiken* over de forskellige Bearbejdelser af *Faust* angaaer, da kan man derved begrunde en Inndeling af dem og lette Oversigten over dem ved at lægge Mærke til, hvorledes en saadan Idee maatte speile sig i de forskellige Tidsaldere, eller hvorledes enhver Tidsalders ved dens Individualitet tilslebne Brille maatte betragte denne Idee. For Ex.: den moraliserende maatte benytte Faust som et Involucrum [hylster, dække] for at lade see det Skjæve i Livet; den kritiske maatte indskrænke sig til at see det Overdrevne deri, forklare den som en Munkeopdigtelse osv. Den nyere Tid maatte see det Dybere« (*Pap. I A 88*). – **Faust**: Sagnet om Faust går tilbage til en ty. folkebog fra 1587 (jf. *Den i den gandske Verden bekiendte Ertz - Sort - Kunstner og Troid-Karl Doctor Johan Faust, og Hans med Dievelen oprettede Forbund, Forundringsfulde Levnet og skrækkelige Endeligt*, Kbh. u.å. [før 1823, ty. 1587], ktl. U 35), og det er siden bearbejdet i utallige litterære frembringelser. Siden G.E. Lessings (ufuldendte) version og især fra og med Goethes *Faust. Eine Tragödie* (1808) er Faustskikkelsen blevet indbegrebet af stræben og sandhedssøgen. SK studerede i midten af 1830'erne Faustsagnet og dets udvikling i C.L. Stieglitz' afhandling »Die Sage vom Doctor Faust«, trykt i *Historisches Taschenbuch*, udg. af Fr. v. Raumer, 5. årg., Leipzig 1834, s. 125-210; jf. journalen BB:12-14, i SKS 17, 92-106.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 22

◀ **een D. Juan** : SK sigter formentlig til Mozarts og da Pontes Don Juan (76,1) som figurens grundform.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 24

◀ **Faust fE omvende sig ... den ny Tids Opfattelse** : jf. journalen AA:12, dateret 1. juni 1835, hvor SK opfatter det som »en Synden mod Ideen, naar Goethe har ladet Faust omvende sig«, SKS 17, 19; hermed sigtes formentlig til slutscenen af 5. akt i Goethes *Faust. Der Tragödie zweyter Teil in fünf Acten* (1831), som efter Faust's død er henlagt til himlen; her går Gretchen, som Faust bedrog i første del, i forbøn for ham, således at han synes at blive frelst. Jf. *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-60, Stuttgart og Tübingen 1828-42 (ktl. 1641-1668, bd. 1-55, 1828-33, forkortet *Goethe's Werke*); bd. 41, 1832, s. 333ff. Jf. også en optegnelse fra 1. nov. 1835, skrevet på et løst blad: »Det skulde have glædet mig meget, om Goethe aldrig havde fortsat '*Faust*', saa vilde jeg have kaldet den et Underværk; men her har den menneskelige Svaghed besejret ham. Der hører en vis Styrke til at see Helten i et Stykke ligge under for sin Kamp, som her fortvivle over sin Tvivl; men det var netop det, der gjorde Faust til det store, han er; netop ved Omvendelsen bliver han trukket ned i det mere Hverdagslige. Hans Død er den fuldkomne Harmoni i Stykket, og vi kunne vel sidde og græde ved hans Grav men aldrig falde paa at løfte det Tæppe, som ved Døden gjorde ham usynlig for vore Øine« (*Pap. I A 104*).

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 27

◀ **Maanedsskrift ... Recension over Oehl:^s Socrates** : anonym anmeldelse af Oehlenschlägers tragedie *Sokrates*, Kbh. 1836, i *Maanedsskrift for Litteratur*, 8. årg., 11. hefte, nov. 1836, i bd. 16, Kbh. 1836, s. 383-419. – **Oehl**: Adam Oehlenschläger (1779-1850), da. digter, titulær professor 1809, fra 1810 ekstraordinær professor i æstetik, rektor for Københavns Universitet 1831-32.

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 31

◀ **Betragtes den foreliggende Tragoedie ... Billeder etc** : citat fra *Maanedsskrift for Litteratur* bd. 16, s. 400f. SK afbryder citatet midt i en sætning, der fortsætter: »Billeder, eller bestemtere, Digterens eget Sprog med alle Mærker af hans poetiske Individualitet.«

I trykt udgave: Bind 18 side 78 linje 32

◀ **Vor Opera 3: som vi give den her** : sigter til Det kgl. Teaters praksis at erstatte de sungne recitativer i de ital. operaer med talte dialoger i overensstemmelse med den da. (og ty.) syngespiltradition; dette gjaldt også for opførelsen af Mozarts operaer, fra 1798 af *Cosi Fan Tutte* og senere af *Don Juan* og *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag* (76,1 og 76,9) frem til 1842, da denne praksis blev ændret. Jf. FF:9. I *Søndagsblad* nr. 7, 15. feb. 1835, sp. 110, bebrejder H.C. Andersen Det kgl. Teater denne opførelsesmåde af de ital. operaer.

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 9

◀ **Vaudevillen** : I 1820'erne og 1830'erne blev vaudevillen en populær genre i Danmark, bl.a. i kraft af J.L.

Heibergs vaudeviller, der blev opført på Det kgl. Teater. I afhandlingen *Om Vaudevillen, som dramatisk Digtart, og om dens Betydning paa den danske Skueplads. En dramaturgisk Undersøgelse*, Kbh. 1826, bestemmer Heiberg genren som »Eenheden af to Kunstarter, af Musik og dramatisk Poesie«, s. 44, og som »et Situationsstykke, med løselig antydede Characterer, og hvor Sangen træder i Dialogens Sted overalt hvor denne har hævet sig til de interessanteste Punkter«, s. 47.

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 10

◀ **»de to Dage«** : Jean-Nicolas Bouilly *Les deux Journées* (1800), på da. *De to Dage eller Flygtningerne. Syngestykke i tre Acter af Bouilly oversat til Cherubinis Musik* af N.T. Bruun, Kbh. 1802 (forkortet *De to Dage eller Flygtningerne*). Stykket blev første gang vist på Det kgl. Teater i april 1803 og opnåede mere end 50 opførelser frem til 1836, hvor det blev opført den 30. nov.

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 12

◀ **dersom de ikke ... fra de Døde** : Abrahams svar til den rige mand i Jesu lignelse om den rige mand og Lazarus, Luk 16,31: »hør de ikke Moses og Propheterne, da troe de ikke heller, om nogen opstod fra de Døde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 17

◀ **Undertrykket-Væren** : dvs. den selvudviklende væren fastholdt i et af dets momenter.

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 23

◀ **Chiliasme** : læren om og troen på et forestående Kristi tusindårsrige, 'et Himmeriges Rige', på jorden med støtte i Åb 20,1-6. Forestillinger om et sådant tusindårsrige har været kendt op igennem hele kirkens historie. Chiliasmen kendes især i to hovedformer som 'chiliasmus crassus' ('den grove kiliasme'), der ønsker med kamp og om nødvendigt med voldelige metoder at fremtvinge og virkeliggøre tusindårsriget, og 'chiliasmus subtilissimus' ('den forfinede kiliasme'), der ser tusindårsriget som en åndelig blomstringstid for kirken og kristendommens udbredelse før Kristi genkomst (H.L. Martensen var eksponent for den forståelse).

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 24

◀ **Pastor Stiefel ... nær havde slaet ham ihjel** : Michael Stiefel el. Stifel (1486 el. 1487-1567), ty. augustiner munk, ven af Luther, evangelisk præst og matematiker; var optaget af apokalyptiske og kabbalistiske udregninger bl.a. ud fra Johannes' Åbenbaring og forudsagde (fx i *Sermon vom Ende der Welt*, 1532), at dommedag og verdens ende ville indtræffe den 16. okt. 1533 kl. 8 om morgenen (if. andre kilder den 3. okt. kl. 10 om formiddagen); da det ikke skete, følte hans mange tilhængere sig snydt, de hev Stiefel ned fra prædikestolen, bandt ham og slæbte ham til Wittenberg, hvor de anklagede ham for bedrag. Jf. *Herrn Peter Baylens (...) Historisches und Critisches Wörterbuch nach der neuesten Auflage von 1740 ins Deutsche übersetzt*, af J.C. Gottsched, bd. 1-4, Leipzig 1741-44, ktl. 1961-1964; bd. 4, s. 288-291; og W.D. Fuhrmann *Handwörterbuch der christlichen Religions- und Kirchengeschichte* bd. 1-3, Halle 1826-29, ktl. 75-77; bd. 3, s. 738f.

I trykt udgave: Bind 18 side 79 linje 27

◀ **Conjunktiviske** : 75,4.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 2

◀ **Indicativ** : 75,5.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 5

◀ **p. 1 i denne Bog** : s. 1 i journalen FF (75,2).

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 5

◀ **det Quækeriske** : hentyder til Kvækerne eller The Society of Friends, et kristent trossamfund, stiftet af Georg Fox, kendt fra slutningen af det 17. årh. i England. Kvækerne lod sig lede og styre af åndelig inspiration fra »det indre lys«, både i livsførelse og i gudstjeneste, hvor deltagerne kunne sidde stille i op til flere timer. De løsgjorde sig fra enhver form for historisk kristendom, betragtede ydre skikke som overflødige og vægrede sig ved at gøre krigstjeneste, aflægge ed og betale tiende, ligesom de foragtede verdslig lyst, overdådighed og rangordninger.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 8

◀ **Annihilation** : tilintetgørelse, ophævelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 11

◀ **Den hele idealistiske Udvikling i Fichte ... et Jeg ... men uden Fylde** : refererer til det første princip i Fichtes videnskabslære. If. Fichte er det uimodsigelige, første ubetingede erkendelsesprincip, at der er et selv-identisk tænkende subjekt, udtrykt af ham, med en variant af identitetsprincippet, som 'Jeg = Jeg'. Det er imidlertid et rent formalt princip og ikke et virkeligt empirisk subjekt. Skønt Fichtes 'Jeg' (ligesom hans forgænger Kants transcendentale 'ego') således er et apriorisk, evigt el. 'udødeligt' princip, er det ikke desto mindre tomt og »uden Fylde«. – **Fichte**: Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), ty. idealistisk filosof. I 1794 udsendte han *Über den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie, als Einladungsschrift zu seinen Vorlesungen über diese Wissenschaft og Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre als Handschrift für seine Zuhörer*; i 1797 »Erste Einleitung in die Wissenschaftslehre« og »Zweite Einleitung in die Wissenschaftslehre«.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 14

◀ **som Auroras ... Græshoppe** : If. græsk mytologi bad Aurora (lat. for Eos, morgenrøden) Zeus om at give Tithonos udødelighed. Tithonos fik evigt liv, men ikke evig ungdom og sygnede hen af alderdom. Aurora forvandlede ham til sidst til en cikade.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 15

◀ **Fichte kastede ... over Bord og kuldsejlede** : refererer til Fichtes forsøg på, ud fra det første og andet princip i hans videnskabslære, apriorisk at slutte sig til subjektet og til verden. If. det første princip (80,14) sætter subjektet sig selv som selv-identisk, 'Jeg = Jeg'. If. det andet princip sætter subjektet verden som modsætning til sig selv, dvs. 'ikke-Jeget' (tingenes verden) er ikke lig med 'Jeg'. På den måde kan det siges, at Fichte »kastede den empiriske Baglast over Bord« ved apriorisk at slutte sig både til verden og til subjektet, dvs. uden nogen henvisning til empirisk erfaring. Men if. den gængse kritik af Fichte, »kuldsejlede« han, fordi både 'Jeget' og 'verden' endte med at være abstrakte principper uden noget indhold. – **Baglast**: ballast.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 18

◀ **den første Arie i »de to Dage«** : visen om den lille Savoyard i 1. akt, 1. scene, i Bouillys syngestykke *De to Dage eller Flygtningerne* (79,12), s. 5-6. V. 1: »En Savoyard laae paa en Stii, / Var næsten død og uden Varme; / En Franskmand vandrer just forbi, / Han hør hans Suk, gaaer til den Arme. / Lys og Liv han nu seer igien / Ved ædel Hielp af Vennehænder: – / Gode Mand! Gud sin Løn Dig sender; / Den Velgiørende høster den.« V. 2: »Snart see vi vores elskte Land / Som Rov for Krigens vilde Luer; / I Trældom er den ædle Mand; / En grusom Død hans Dage truer. / Snart for ham lyder Dødens Bud; / Han Maalet seer for sine Dage: – / Venner, Forældre, døv Jer Klage! / Hver Velgierning belønner Gud.« V. 3: »Vor Savoyard i Fængsel gaaer; / De største Farer han opsøger; / Ey Argus selv hans List modstaaer; / Erkiendtlighed hans Mod forøger. / Ved hans Hielp slipper Manden ud / Og af det mørke Taarn undviger: – / O! hør da, hvad Naturen siger: / Hver Velgierning belønner Gud.«

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 22

◀ **fremkaldt ved den Gl's Ønske ... uden at vide det** : Den gamle er bedstefaderen Daniel. Hans søn, Michelli, skjuler i Paris grev Armand og hans hustru og redder dem under en husundersøgelse fra at blive taget til fange. Greven har forinden reddet Michellis søn, Antonios liv. Antonio spejler sig i visen om den lille Savoyard, dvs. en person fra den fr. provins Savoie.

I trykt udgave: Bind 18 side 80 linje 23

◀ **en Kritik over Baggesen ... i Kiøbhsposten for idag** : sigter til en da. overs. af en anonym, ty. artikel (anmeldelse) i *Kjøbenhavnsposten* nr. 347, 10. dec. 1836, s. 1-3, under overskriften »Jens Baggesen's poetische Werke in deutscher Sprache, herausgegeben von den Söhnen des Verfassers Carl und August Baggesen«, if. redaktøren »tagen af en meget læst tydsk literair Tidende«. – **Baggesen**: Jens Immanuel Baggesen (1764-1826), da. forfatter.

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 2

◀ **B. mangler hiint »Udsigelige«** : jf. artiklen i *Kjøbenhavnsposten*, s. 3: »Selv hvor han følger Begeistringens høieste Sving, og Jordan ligger dybt under hans henrykte Blikke, mangler ham det Ene, Udsigelige, uden hvilket der ingen Poesi gives. Hans utrættelige Aand løskæmper sig vel fra Materien, men ikke fra Reflexionen.«

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 3

◀ **Allegorien** : her i betydningen den billedlige eller indirekte og dermed uegentlige fremstilling, bag hvilken

der er en tydning eller forståelse, som er den egentlige (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 7

◀ **cfr mine Papirer over det Romantiske** : hentyder formentlig til to løse blade dateret hhv. 3. og 4. aug. 1836. På det første blad står: »Ligger ikke i 1 Corinth: XIII,12 βλεπομεν γαρ αρτι δι' εσοπτρου εν αιγιματι ['Thi nu see vi ved et Speil, i en mørk Tale' (NT-1819)] en Anerkjendelse af *Allegoriens* Nødvendighed for vort nu værende Standpunct? / Allegoriens Forhold til det Romantiske? / (...) / da netop hele Ideen ikke kan hvile og opfattes i det egentlige Udtryk. – Billedet – « (Pap. I A 214). Og på det andet blad: »Det Romantiske kan man paa en Maade ogsaa see i det Draperie, som den moderne Konst giver sine Billedstøtter og Malerier (paa en Maade Allegorie)« (Pap. I A 218).

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 7

◀ **den Busk, der skjød op ... Undergang (...) for strax at visne igjen** : hentyder til beretningen i Jonas' Bog om profeten Jonas, der af Gud bliver sendt til Nineve for at forkynde dom og ødelæggelser over byen og dens indbyggere. Da ninevitterne omvender sig, fortryder Gud og lader ikke byen ødelægge; det gør Jonas vrede og forbitret, og han bygger sig en hytte uden for byen. Så lader Gud en olieplante skyde op, for at den kan skygge for Jonas og befri ham for hans mismod; og Jonas glæder sig over planten. Men næste dag lader Gud en orm gnave i olieplanten, så den visner, og han lader en gloende østenvind komme og solen stikke Jonas i hovedet, så han er ved at besvime. Atter bliver Jonas vrede og beder om at måtte dø; men Gud siger til ham, at når han har ondt af olieplanten, som gik ud, skulle han så ikke have ondt af Nineves mere end 120.000 indbyggere. Jon 4.

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 12

◀ **Citat af Hamann** : jf. tekstreddegørelsen, s. 112. – Johann Georg Hamann (1730-88), ty. filosof og forfatter, født og opvokset i Königsberg, hvor Immanuel Kant var den berømteste af hans talrige venner i samtidens litterære og filosofiske verden. Hans allusionsrige og svært tilgængelige skrifter blev en vigtig filosofisk kilde for det 19. årh.s opgør med oplysningstidens ensidige fornuftsideal.

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 28

◀ **de Mænd ... stumme** : hentyder bl.a. til beretningen i Luk 1,8-20 om Johannes Døbers far, præsten Zakarias, der blev stum, da han i templet fik besøg af englen Gabriel, som åbenbarede for ham, at hans kone, Elisabeth, skulle føde en søn, der skulle 'blive stor for Herren'.

I trykt udgave: Bind 18 side 81 linje 30

◀ **Lemming** : Frederik Carl Lemming (1782-1846), da. musiker og guitarvirtuos, fra 1818 kgl. kammermusikus i København; Lemming var 1833-35 bratchist ved Det kgl. Hofkapel i Stockholm, men optrådte 17.-31. okt. 1835 i Studenterforeningen i København.

I trykt udgave: Bind 18 side 82 linje 2

◀ **Hamlet** : Hamletfiguren, der allerede kendes fra Saxo, er især kendt fra Shakespeares tragedie *Hamlet* (eng. o. 1600, udg. 1603). Hamlet aner, at hans far, kongen, er blevet myrdet af hans mor i ledtog med hans farbror. Sml. SKS 2, 154.

I trykt udgave: Bind 18 side 82 linje 22

◀ **spørger Robert le diable ... gjør saa meget ondt** : sigter til et fr. sagn, jf. den ty. oversættelse »Robert der Teufel« i G. Schwab *Buch der schönsten Geschichten und Sagen* bd. 1-2, Stuttgart 1836-37, ktl. 1429-1430; bd. 1, s. 335-377. Sagnet fortæller om en hertug og en hertuginde i Normandiet, der ikke kunne få børn; i sin vånde lover hertuginde Djævelen, at får hun en søn, så skal han tilhøre ham fuldstændig. Hun føder Robert, som viser sig at være ond og grusom. En dag ønsker han at kende sandheden om sig selv og årsagen til sin ondskab, og han spørger sin mor: »Frau Mutter, saget mir doch, ich bitte Euch darum, wie kommt es, daß ich so gottlos und so grausam bin? Denn von Euch oder von meinem Vater muß das doch herkommen. Deßhalb bitte ich Euch, saget mir hierüber die Wahrheit!« (s. 347).

I trykt udgave: Bind 18 side 82 linje 22

◀ **den Pige ... er - stum** : På sin pilgrimsgang til Rom møder Robert en eremit, der i en drøm får forkyndt af en engel, at Robert som bod skal opføre sig som en stum nar. I Rom lever Robert blandt hundene i kejserens gård, og da denne må rykke i krig, modtager Robert våben fra en engel og vender ved heroisk kamp slagets gang til kejserens fordel. Det sker tre gange, og hver gang har kejserens stumme datter set Robert hemmeligt iføre sig rustningen og ride bort. Hun kan derfor afsløre for sin far, at narren, som til dagligt spiser med hundene, er den ridder, der frelste Rom fra dets fjender, og som derfor skal have kejserdatteren til

ægte som belønning. Jf. »Robert der Teufel« (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 18 side 82 linje 26

◀ **Høgne ... faaet en saadan Dannelselse ... p. 242** : Sagnhelten Høgne er søn af kong Aldrians dronning og en alf, der havde besvangret hende, mens hun sov en rus ud. Da Høgne er fire år gammel, fortæller de drenge, han leger med, at han ligner en trold; han går derfor hen og spejler sig i noget vand, og dér ser han, at hans ansigt er stort og grueligt. Derpå opsøger han sin mor og spørger hende, hvorfor han ser sådan hun, og hun fortæller ham sandheden. Historien findes i *Nordiske Kæmpe-Historier efter islandske Haandskrifter*, overs. af C.C. Rafn, bd. 1-3, Kbh. 1821-26, ktl. 1993-1995; bd. 2, 1823, s. 242ff. – **Dannelselse**: form.

I trykt udgave: Bind 18 side 82 linje 30

◀ **Xstus ... ligesaa meget Gud som Mand** : hentyder til dogmet om Kristi to naturer, den guddommelige og den menneskelige.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 1

◀ **til Fald** : til frafald.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 7

◀ **Xstus er den største Helt** : i modsætning til den fornedrede Kristus, der led og døde på korset.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 12

◀ **Det D. Juanske Liv** : 76,1.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 15

◀ **Lenau i sin »Faust« ... lader Mephistopheles spille op** : hentyder til afsnittet »Der Tanz« i Lenaus episk-dramatiske digt *Faust. Ein Gedicht*, Stuttgart og Tübingen 1836, s. 46-51. Faust og Mefistofeles kommer til et landsbybryllup, hvor Faust betages af en kvinde. Det får Mefistofeles til at henvende sig til spillemændene med en klage over den søvnige vals. Han overtager derfor en violin og spiller så henført, at Faust danser ud af døren, gennem haven og ud i skoven med den skønne kvinde. – **Lenau**: pseudonym for den østrigske, romantiske forfatter Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenau (1802-50). – **Mephistopheles**: el. Mefistofeles er tjeneren og den onde ånd, Djævelen, i historien om Faust.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 16

◀ **har Marthensen ei seet** : sigter til *Ueber Lenau's Faust*. Von Johannes M.....n, Stuttgart 1836. Johannes M.....n er pseudonym for Hans Lassen Martensen (1808-84), cand.theol. 1832, opholdt sig i udlandet (især i Berlin, Heidelberg, München, Wien og Paris) 1834-36, lic.theol. 1837 og fra 1838 lektor i teologi. Under sit ophold i Wien i 1836 blev han nær ven med Lenau, hvis *Faust* (se foregående kommentar) han opfatter som et helt igennem kristeligt digt. Martensen indarbejdede sin afhandling i »Betragtninger over *Ideen af Faust*. Med Hensyn paa *Lenaus Faust*«, i *Perseus, Journal for den speculative Idee*, udg. af J.L. Heiberg, nr. 1, juni 1837, ktl. 569, s. 91-164.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 19

◀ **at kjende Alt det Onde, som en Sect af Gnostikere** : Der tænkes formentlig på karpokratianerne, en gnostisk sekt stiftet af Karpokrates (det 2. årh.), jf. Eusebs kirkehistorie, 4. bog, kap. 7, *Kirkens Historie gennem de tre første aarhundreder af Eusebius*, overs. af C.H. Muus, Kbh. 1832, ktl. U 37, s. 191, og C.W.F. Walch *Entwurf einer vollständigen Historie der Kezereien, Spaltungen und Religionsstreitigkeiten, bis auf die Zeiten der Reformation* bd. 1-11, Leipzig 1762-85; bd. 1, s. 324. Der kan også være tænkt på nikolaiterne, en gnostisk sekt stiftet af Nikolaos (det 2. årh.), jf. *Entwurf einer vollständigen Historie der Kezereien* bd. 1, s. 178, og H.E.F. Guericke *Handbuch der Kirchengeschichte*, 3. udg., bd. 1-2, Halle 1838 [1833], ktl. 158-159; bd. 1, s. 155. Begge sekter var antijødiske og antinomistiske og lærte, at man må besejre lasterne ved at hengive sig til dem.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 21

◀ **i Sagnene ... de, der ei ere døbte ... Andre ikke see** : Kilden har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 23

◀ **Tolderen Zacchæus i et Morbærtræ** : spiller på beretningen om overtolderen Zakæus i Jeriko, der pga. sin ringe højde og den store menneskemængde måtte kravle op i et morbærfigentræ for at få Jesus at se, Luk 19,1-10.

I trykt udgave: Bind 18 side 83 linje 27

◀ **Indbegreb** : her i betydningen udtog, oversigt.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 1

◀ **zum Gebrauch für Jedermann** : alm. undertitel i bøger af mere populær karakter.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 2

◀ **Dronehuset** : her i betydningen 'hus for snyltere'; en drone er egl. en hanbi.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 4

◀ **trykt i dette Aar** : Udtrykket stod undertiden i stedet for årstal på titelbladet til ældre (folke)bøger og især skillingsviser; køberen forledes et hvilket som helst år til at tro, at bogen er ny.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 4

◀ **Helvedstraffenes Evighed** : forestilling om evig fordømmelse af de ugudelige, som skal straffes med evigt varende pine i Helvede; jf. fx Matt 25,41: »Gå bort fra mig, I forbandede, til den evige ild, som er bestemt for Djævelen og hans engle«; Mark 9,47-48: »(...) at kastes i Helvede, hvor deres maddiker ikke dør, og ilden ikke slukkes«; 2 Thess 1,9-10: »De skal straffes med evig undergang fjernt fra Herrens ansigt og fra hans herlighed og magt.« Jf. fx *Hutterus redivivus oder Dogmatik der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Ein dogmatisches Repertorium für Studierende*, udg. af K.A. Hase, 2. udg., Leipzig 1833 [1828], (forkortet *Hutterus redivivus*; jf. ktl. 581, der er en 4. udg. fra 1839), § 127, s. 382-388.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 8

◀ **Faust** : 78,22, 78,27 og 83,16.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 16

◀ **skjænker os dens Stifters eget Legeme og Blod** : hentyder til nadvermåltidet, hvor altergæsterne modtager Kristi legeme og blod.

I trykt udgave: Bind 18 side 84 linje 24

◀ **Paulus siger om Xstd. ... »Alt er Nyt«** : hentyder til 2 Kor 5,17: »Saa at, dersom Nogen er i Christo, da er han en ny Skabning: det Gamle er forbigangen, see, Alt er blevet nyt« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 7

◀ **phrasenagtig** : fyldt eller sammensat af fraser; det ty. ord *Fratze* (maske, grimasse) kan også spille med i betydningen.

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 10

◀ **Forsætning** : præmis, forudsætning.

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 19

◀ **Sukkenes Bro** : 'Il ponte dei sospiri' er i Venedig den bro mellem Dogepaladset og fængslerne, hvorover dødsdømte førtes til henrettelsen; formentlig allerede på SKs tid tillige betegnelse for forbindelsesgangen over Slutterigade (se kort 2, A2) mellem Københavns daværende råd- og domhus og arrestbygning, opført af C.F. Hansen 1808-15.

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 22

◀ **Alcedo ispida (lisfuglen) ... sin Rede paa Havet** : *Alcedo ispida* er den europæiske art af isfugle (alcedinidae). Mens isfuglen ruger, er havet if. gr. forestilling uden storme; det gr. ord for isfugl, *halkyon*, betyder stille og roligt vejrlig og bruges også om en psykisk tilstand.

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 25

◀ **Hottentotterne afhugge ... skade ved sin Gift** : Oplysningen stammer fra artiklen »De giftige Slinger i det sydlige Afrika« i *Archiv for Historie og Geographie*, udg. af J. Chr. Riise, bd. 61 (= Nye Samling, bd. 22), Kbh. 1835, s. 202.

I trykt udgave: Bind 18 side 85 linje 28

◀ **afsluttet** : isoleret, uden forbindelse med andre.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 7

◀ **Frederiksberg Have** : stort parkanlæg ved Frederiksberg Slot; der var fri adgang til parken for publikum.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 10

◀ **Rørdam** : Cathrine Georgia Rørdam, f. Teilmann (1777-1842), enke efter provst Thomas Schatt Rørdam (d. 1831), bosiddende på Frederiksberg. På det her omtalte tidspunkt boede sønnen, lærer ved det von Westenske Institut og de københavnske asylskoler, cand.theol. Peter Rørdam (1806-83), grundtvigianer, fra 1841 præst, hjemme hos sin mor sammen med sine tre søstre, hvoraf den yngste hed Bolette Christine Rørdam (1815-87). Se journalen AA:53 og 54, SKS 17, 53f.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 11

◀ **Der indtræder undertiden ning ... det Samme** : En anden og fuldstændig version af optegnelsen fra samme tid findes i journalen DD:30 i SKS 17, 231f. Jf. tekstredigeringen, s. 112.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 13

◀ **Amagertorv** : se kort 2, C2.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 22

◀ **I Nat Kl. 12 paagrebt man ... Ingen veed det** : Hvis der refereres til en historisk begivenhed, har den ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 86 linje 23

◀ **en Sort Papiir Skriften ... holdes for Lyset** : En sådan papirtype har ikke kunnet efterspores. Der kan dog være tænkt på 'sepiapapir', der viser skriften efter fremkaldelse ved belysning; der kan også være tale om en forveksling med 'sympatetisk blæk', en særlig slags blæk, der først bliver synlig på papiret, når det påvirkes med varme, kemikalier el. lign.

I trykt udgave: Bind 18 side 87 linje 3

◀ **Oberst v. Plessen ... J. Kerner ... p. 299** : hentyder til J. Kerners beretning om oberst von Plessen og hans urolige ridehest i *Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiete der Natur, durch eine Reihe von Zeugen gerichtlich bestätigt und den Naturforschern zum Bedenken mitgetheilt*, Stuttgart og Tübingen 1836, s. 299. von Plessen er forhenværende oberst i Napoleons garde og fra 1815 ejer af slottet Schmiedelfeld i Würtemberg; Kerner har besøgt slottet og fortæller om en række mærkelige tildragelser dér. – **Capriolier**: bukkespring, luftspring, skolespring med strakte forben og bøjedede bagben. – **J. Kerner**: Andreas Justinus Kerner (1786-1862), ty. forfatter, læge med interesse for parapsykologiske fænomener, digter, en af hovedrepræsentanterne for den senromantiske »Schwäbische Dichterschule«.

I trykt udgave: Bind 18 side 87 linje 10

◀ **Hamann** : 81,28.

I trykt udgave: Bind 18 side 87 linje 24

◀ **Hyperbel** : egl. overdrivelse; her i betydningen overskud, overdådighed.

I trykt udgave: Bind 18 side 87 linje 26

◀ **Daubs**: Carl Daub (1765-1836), ty. filosof og teolog, fra 1795 professor i teologi i Heidelberg. I sin teologiske og filosofiske tænkning var Daub først påvirket af Immanuel Kant, men kom senere under indflydelse af F.W.J. Schelling og endte som højrehegelianer og en ledende repræsentant for den spekulative teologi. I maj og juni 1837 læste SK Daubs afhandling »Die Form der christlichen Dogmen- und Kirchen-Historie« i *Zeitschrift für spekulative Theologie in Gemeinschaft mit einem Verein von Gelehrten*, udg. af B. Bauer, bd. 1-3, Berlin 1836-38, ktl. 354-356, påbegyndt i bd. 1, 1. hefte, s. 1-60, videreført i bd. 1, 2. hefte, s. 63-132, og afsluttet i bd. 2, 1. hefte, s. 88-161. Jf. journalen DD:1.c, 2, 12 og 13, i SKS 17, 213 og 222f.

I trykt udgave: Bind 18 side 87 linje 28

◀ **Der staaer et Træ i min Fader Gaard ... her alene** : v. 4 fra en no. bondevise »Kjøre Ved og kjøre Vatn«, jf. J. Davidsen *Ny Sangbog*, Kbh. 1844, s. 286. Lidt afvigende ordlyd i forhold til Davidsens version; en tidligere kilde har ikke kunnet fremskaffes.

I trykt udgave: Bind 18 side 88 linje 14

◀ **Thiele danske Folkesagn ... blæser i Sølvhorn** : citat fra slutningen af børneverset: »Kragen sidder paa røden Tag / Og græder med sine Døttre, / Hvor vil det os i Vinter gaae! / Vi fryse om vore Fødder. / Vi vil reise til Dannemark / Og købe Skoe for en halv Mark! / Dreng, Dreng, Peberkorn! / Katten blæser i Sølvhorn!« J.M. Thiele *Danske Folkesagn*, 1.-4. samling, bd. 1-2, Kbh. 1818-23, ktl. 1591-1592; 3. samling, 1820, bd. 2, s. 152. – **Thiele**: Just Matthias Thiele (1795-1874), da. forfatter og folkemindesamler.

I trykt udgave: Bind 18 side 88 linje 18

◀ **sjungen til den ell. den Melodie** : Hvis der er en kilde, har den ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 89 linje 15

◀ **Overskriften over Psalmerne ... den Melodie** : hentyder formentlig til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (1798), hvor hver salme bærer en overskrift med angivelse af den melodi, salmen skal synges med, se fx nr. 1, der har overskriften: »Mel. Vi troe allesammen paa en Gud«. Jf. ktl. 195-196, udgaver fra hhv. 1807 og 1823.

I trykt udgave: Bind 18 side 89 linje 17

◀ **hvorfor jeg ogsaa Componisten** : Teksten er formentlig korrumpet ved afskrivning, jf. tekstredigeringen, s. 109.

I trykt udgave: Bind 18 side 89 linje 24

◀ **den gl. Hartmann** : Johann Ernst (el. Joseph) Hartmann (1726-93), da. komponist; omtalt som 'den gamle' i modsætning til sønnen A.W. Hartmann (1775-1850) og sønnesønnen J.P.E. Hartmann (1805-1900), der ligeledes var musikere og komponister. Den gamle Hartmann komponerede musik til J. Ewalds *Balders Død og Fiskerne*; i den sidste findes visen om »Liden Gunver«, hvis melodi har ansatser til folketonen.

I trykt udgave: Bind 18 side 89 linje 25

◀ **det Udsagn om Xsti Ord: at de ere Liv og Aand** : sigter til Joh 6,63, hvor Jesus siger til sine disciple: »De ord, jeg har talt til jer, er ånd og liv.«

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 10

◀ **Man taler ... om det Brogede ... i det Romantiske** : jf. den 21. forelæsning i Chr. Molbechs *Forelæsninger over den nyere danske Poesie, særdeles efter Digterne Evalds, Baggesens og Oehlschlägers Værker* bd. 1-2, Kbh. 1832 (forkortet *Forelæsninger over den nyere danske Poesie*); bd. 2, s. 198f.: »Denne Anvendelse af det romantiske Stof skeer poetisk paa meget forskellige Maader; men overhovedet kunne de siges at have den Egenskab tilfælles, at derved søges og fremstilles en *Skønhed i det Mangfoldige*, en Forbindelse af dettes mest brogede, underfulde, eventyrlige og phantastiske Skikkelser og Billeder til et for den modtagende Indbildningskraft og beskuende Konstsands fatteligt Heelt.« Se journalen BB:1 i SKS 17, 61,21-28.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 14

◀ **den absolute Eensomhed ... intet fjernt Hundeglam høres** : jf. den 21. forelæsning i Chr. Molbechs *Forelæsninger over den nyere danske Poesie* bd. 2, s. 183, hvor det siges, at Jean Paul sammenligner »det Romantiske med en Egns Belysning af Maaneskinnet, eller med Tonebølgerne i Efterlyden af en Klokkes Ringen, af en anslaaet Stræng – 'en bævende Lyd, der ligesom svømmer bort i fiernere og fiernere Afstand, og endelig *taber sig i os selv*, og endnu lyder i vort Indre, skøndt det udenfor os er stille'.« Se journalen BB:1 i SKS 17, 60,20-26. Jf. også Jean Pauls beskrivelse af den romantiske digters følelse i § 24, »Poesi des Aberglaubens«, i *Vorschule der Aesthetik* bd. 1-3, 2. udg., Stuttgart og Tübingen 1813 [1804], ktl. 1381-1383; bd. 1, s. 165f.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 16

◀ **Nympherne boede i dem** : hentyder til trænymferne, som if. gr. mytologi gav vækst til især ege- og grantræer, der spirede frem ved nymfernes fødsel og blev beskærmet af dem mod menneskenes økse; kun når dødens skæbnegudinde kom, tørrede træerne ud, og livet forsvandt fra nymfernes sjæl. Jf. *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved F.G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821 [1793], ktl. 1944-1945; bd. 2, s. 335f.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 19

◀ **et socratisk Spørgsmaal** : i overensstemmelse med Sokrates' ironiske spørgen til modpartens falske

opfattelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 22

◀ **den pompeianske Smag ikke ... broget** : hentyder til de polykrome vægmalerier i Pompeji og Herculanium, som i neoklassicismen blev betegnet 'pompejansk stil'; den blev betragtet som udpræget klassisk og tjente som inspiration for neoklassicisterne, mens romantikerne stod i opposition til den. I sin 21. forelæsning over 'det romantiske' fremhæver Molbech denne nye kunstforms gæld til den klassiske kunst, jf. hans *Forelæsninger over den nyere danske Poesie* bd. 2, s. 188: »Forgieves søge vi, efter 2000 Aars Forløb, at frembringe noget, der i Formens Elegants, Ynde og Harmonie skulde overgaae de i den antike græske Smag modellerede Kar eller Vaser, eller Alt hvad der i de opgravede Huse i Herculanium og Pompeii hører til Decorationsmaleri, til skjønt formede Redskaber og Bohave.« Udgravningerne af Pompeji og Herculanium blev påbegyndt i 1746, genoptaget i 1806 og videreført de følgende år.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 23

◀ **bundet** : buntet, broget.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 23

◀ **Cadetter** : officerselever; tidligere blev yngre sønner i adelige familier ofte uddannet som officerer.

I trykt udgave: Bind 18 side 90 linje 35

◀ **de Underjordiske** : overnaturlige væsner (dværge), som if. folketroen bor under jorden. Jf. fx *Mythologie der Feen und Elfen; vom Ursprunge dieses Glaubens bis auf die neuesten Zeiten. Aus dem Englischen* overs. af O.L.B. Wolff, bd. 1-2, Weimar 1828, som SK læste i juli 1837, se journalen DD:23 i SKS 17, 227.

I trykt udgave: Bind 18 side 91 linje 8

◀ **Skifting** : barn som overnaturlige eller underjordiske væsner lægger i vuggen i stedet for et barn, der endnu ikke er døbt; skiftinger vantrives ofte. Det første sagn i 3. samling af Thieles *Danske Folkesagn* (88,18) handler om en sådan skifting.

I trykt udgave: Bind 18 side 91 linje 9

◀ **Roman** : 77,6.

I trykt udgave: Bind 18 side 91 linje 17

◀ **Novelle** : 77,8.

I trykt udgave: Bind 18 side 91 linje 18

◀ **Citat af en gammel Opbyggelsesbog** : Kilden har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 3

◀ **orientere** : af lat. oriri, opstå; orientere (sig) = at søge (solens) opgang, rette sig imod, bringe til klarhed.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 6

◀ **memento** : lat. mindelse, advarsel, påmindelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 7

◀ **Pelew Øerne** : Pelew Øerne eng. for Palau Øerne, en øgruppe i Stillehavet øst for Filippinerne. Øgruppen var under sp. herredømme til 1898. Der hentydes formentlig til artiklen »Nogle amerikanske Matrosers Fangenskab paa Pelew-Øerne«, gengivet efter *North American Review*, i *Archiv for Historie og Geographie*, udg. af J. Chr. Riise, bd. 70 (= Ny Samling, bd. 31), Kbh. 1837, s. 1-13. Artiklen beretter om skibbrud, tilfangetagelse, slaveri og for nogen af matrosernes vedkommende befrielse fra de 'uciviliserede' vilde.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 10

◀ **Hamann** : hentyder formentlig til agagitten Haman, der af perserkongen Ahasverus forfremmes til en stilling over alle kongens stormænd, og som vil udrydde alle jøderne, fordi jøden Mordokaj ikke som alle de andre ved hoffet vil følge kongens dekret og falde på knæ for Haman, Est 3. Imidlertid får Esther ødelagt Hamans planer, og han ender sit liv i den galge, han havde tiltænkt Mordokaj, som i stedet bliver hædret, og jøderne bliver reddet, Est. 7.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 24

◀ **vi taler om Pryssing** : citat fra 1. akt, 14. scene, i J.L. Heibergs vaudeville *Recensenten og Dyret* (1827), hvor bogtrykker Klatterup, der er i samtale med den 60 år gamle juridiske student Trop om bogbinder Pryssing, siger til den døve skribent Ledermann: »Vi tale om Pryssing.« Jf. *J.L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* bd. 1-7, Kbh. 1833-41, ktl. 1553-1559; bd. 3, 1834, s. 231. Pryssing, der forsøger at slå sig op som forlægger, skylder både Klatterup og Ledermann penge; og såvel Pryssing som Klatterup udleveres til latteren som to personer, der kun er optaget af penge og af at tjene på, hvad andre skriver.

I trykt udgave: Bind 18 side 92 linje 28

◀ **Corporation** : sammenslutning, lav.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 1

◀ **Post scriptum** : lat. efterskrift.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 4

◀ **entercha** : entrechat, fr. et balletspring, hvorunder benene krydses flere gange.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 5

◀ **afbildet ved Vesterport ... Vægtskaalen i Haanden** : Vesterport er forvekslet med den større og mere pompøse Nørreport (se *kort 2, C1*), på hvis yderside var opstillet en statue af retfærdighedens gudinde i en niche til venstre, når man ser ind mod byen; hun havde bind for øjnene og en vægtskål i venstre hånd.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 8

◀ **Nu indseer jeg ... Leilighedsskrifter** : Optegnelsen findes i en lidt længere version i journalen DD:37 fra aug. 1837, jf. *SKS 17, 235*.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 21

◀ **Socrates ikke efterlod Skrifter** : Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) er ved siden af Platon og Aristoteles den berømteste gr. filosof. Han udviklede sin filosofi i dialog med sine samtidige og har intet skriftligt efterladt, men hans karakter og lære er blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig Aristofanes i komedien *Skyerne*, Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskriftet om Sokrates *Memorabilia*, og Platon i dialogerne.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 24

◀ **heller ei Hamann ... Leilighedsskrifter** : jf. dog *Hamann's Skriften*, udg. af Fr. Roth og G.A. Wiener, bd. 1-7, Berlin og Leipzig 1821-25, og bd. 8,1-2 (registerbind), Berlin 1842-43, ktl. 536-544; bd. 1, s. X-XI, jf. kommentaren til DD:37, *SKS K17, 415f.* – **Hamann**: 81,28.

I trykt udgave: Bind 18 side 93 linje 25

◀ **Græcitetten** : græskheden; den oldgræske filosofi, digtning og kunst.

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 9

◀ **det, hvad Hamann kalder »aandelig Pæderastie«** : jf. »Fünf Hirtenbriefe das Schuldrama betreffend« (1763), i *Hamann's Skriften* (93,25) bd. 2, 1821, s. 434, hvor Hamann (81,28) anvender udtrykket »die Schande der heiligen Päderastie«. – **Pæderastie**: homoseksuelt forhold mellem voksne mænd og drenge.

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 12

◀ **Janus bifrons** : Den rom. gud Janus, der vogtede passagen over bækken på Forum, fremstilles som regel med to ansigter (bifrons), hvoraf det ene ser fremad, det andet tilbage.

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 15

◀ **Grækernes Dualis** : en særlig form i den gr. gram., som anvendes ved bøjning af substantiver, adjektiver, pronomener og verber, når der er tale om en tohed (to-tal).

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 27

◀ **Paralellismen** : hentyder til 'leddenes parallellisme' (ofte kaldt 'parallellismus membrorum'), der er det vigtigste stiltræk i hebr. poesi og viser sig i en gentagelse af identiske el. analoge udsagn og/el.

grammatiske strukturer i to el. flere på hinanden følgende verslinier.

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 27

◀ **den græske Musiks Grundtone** : μέση, egl. ἡ μέση χορδή (hē mēsē chordē), 'den midterste streng', dvs. den midterste tone i det ældste tonesystem, der bestod af tre toner. If. et gr. sagn sønderrev Apollon lyrens strenge, men det lykkedes Muserne at finde grundtonen, μέση, som den ene streng på den gr. firstrengede lyre, tetrakordet, der blev den konsonans, harmoni el. samklang af to toner, som blev grundsystemet i den ældste gr. musik. Jf. Bingesbølls anmeldelse i *Maanedsskrift for Litteratur* (se den følgende kommentar), s. 137, s. 139-140 og især s. 148, hvor det oplyses, at dette system blev udvidet til en oktav bestående af to selvstændige tetrakorder, »der hver især havde sin Tonica i den høieste Tone (f. Ex. a og e), men hvoraf det høiere Tetrachord svarede som plagalisk – for at bruge et senere Udtryk – til det autentiske, det lavere, saa det hele System fik sin Grundtone i Midten (μέση).«

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 28

◀ **Bingesbøll** : sigter til Bingesbølls anmeldelse af to afhandlinger af F.E. Bojsen om gr. musik, *De harmonica scientifica Græcorum dissertationis pars prior* (1833) og *De problematis Aristotelis dissertatio* (1836) i *Maanedsskrift for Litteratur*, udg. af et Selskab, bd. 18, Kbh. 1837, s. 127-185 (efterfulgt af supplerende bemærkninger fra en af redaktørerne, F.C. Petersen, s. 186-192). – **Bingesbøll**: Severin Claudius Wilken Bingesbøll (1798-1871), religionslærer ved Borgerdydskolen 1825-32 og 1834-38 og dermed formentlig SKs lærer; senere præst, politiker og biskop.

I trykt udgave: Bind 18 side 94 linje 29

◀ **Fluctuation** : bølgebevægelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 95 linje 14

◀ **Petrefakt** : forstening.

I trykt udgave: Bind 18 side 95 linje 15

◀ **illudere** : holde i en illusion, narre.

I trykt udgave: Bind 18 side 95 linje 27

◀ **De 10 Bud** : 2 Mos 20,1-17.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 1

◀ **Fader vor** : Matt 6,9-13.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 1

◀ **han skrev kun i Sandet** : hentyder til beretningen i Joh 8,1-11 om kvinden, der var grebet i ægteskabsbrud, hvor det fortælles, at Jesus bøjede sig ned og skrev »på jorden med fingeren«, v. 6 og v. 8.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 8

◀ **Pilatus: hvad er Sandhed** : hentyder til beretningen i Joh 18,28-38 om den rom. statholder Pilatus' forhør af Jesus. Da Jesus havde svaret: »derfor er jeg kommet til verden, for at jeg skal vidne om sandheden. Enhver, som er af sandheden, hører min røst« (v. 37), sagde Pilatus: »Hvad er sandhed?« (v. 38).

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 13

◀ **korsfæste de den** : hentyder til, at det var romerne, som korsfæstede Jesus, selv om det var jøderne, der havde krævet ham dømt til døden.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 13

◀ **mg?** : meget godt med spørgsmålstegn = mg?, undertiden kaldt 'mg-spørgs'; jævn karakter i datidens karakterskala.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 20

◀ **Hegel** : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-06 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 22

◀ **Carl V ... stille Uhre** : sigter til den sp. konge og ty.-rom. kejser Karl V (1500-58, konge fra 1516 og kejser fra 1519). I 1555 abdicerede han som konge og i 1556 som kejser og søgte ro i en privat bolig, som han tidligere havde ladet bygge i Estremadura i Portugal nær klosteret San Juste; her levede han i dyb ensomhed. »Hans Tid var deelt imellem Andagtsøvelse og mekaniske Arbejder (Dreien), som Naturen havde givet ham Talent for«, *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie, omarbejdet af J.G. Woltmann*, overs. og forøget af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983; bd. 6, 1824, s. 165f.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 22

◀ **den rene Tone** : At 'den rene tone' i matematisk forstand er falsk, sigter til, at den tempererede stemning (97,26), som havde vundet fodfæste på SKs tid, ved at dele oktaven i 12 lige store dele, bringer nogle toner til at afvige betydeligt fra deres ideelle svingningstal. Denne stemning har siden sin indførelse sat sig igennem i den vestlige musikkultur, således at også disse toner, der i matematisk forstand er urene, er blevet ørets foretrukne.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 25

◀ **ængere** : snævrere.

I trykt udgave: Bind 18 side 96 linje 27

◀ **Blomster** : blomst, blomsterbæger.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 4

◀ **Transfiguration** : forvandling til en højere form.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 5

◀ **mellem 2 Røvere ... omvender sig** : hentyder til beretningen i Luk 23,39-43 om de to røvere, der blev korsfæstet sammen med Jesus. Den ene røver spottede Jesus og sagde: »Er du ikke Kristus? Frels dig selv og os!« Den anden røver irettesatte den første og sagde, at de begge var dømt med rette modsat Jesus, der intet ondt havde gjort; derpå sagde han til Jesus: »husk mig, når du kommer i dit rige.« Og Jesus sagde til ham: »Sandelig siger jeg dig: I dag skal du være med mig i Paradis.«

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 8

◀ **steeg ned i Afgrunden** : hentyder formentlig til den forestilling, at Jesus efter sin død langfredag steg ned i Dødsriget for at forkynde evangeliet for de døde, inden han opstod påskemorgen, jf. fx 1 Pet 3,19; 4,6 og den apostolske trosbekendelse, hvor det bekendes om Jesus, at han er »død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde«.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 12

◀ **Ingen behøver at stige op ... hente ham op** : spiller på Rom 10,6-7: »Men den retfærdighed, som kommer af tro, siger således: 'Sig ikke i dit hjerte: Hvem vil stige op til himlen?' nemlig for at hente Kristus ned, eller: 'Hvem vil stige ned i afgrunden?' nemlig, for at hente Kristus op fra de døde«.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 13

◀ **Kirken lærer ... Xst. er i den ... at være i Himlen** : sigter til den lutherske ubikvitetstære, dvs. læren om Kristi allestedsnærværelse, både i himlen ved Faderens højre hånd og som legeme og blod i nadverelementerne, nærværende 'i, med og under' brød og vin, under nydelsen af nadveren, jf. fx det lutherske bekendelsesskrift *Confessio Augustana (Den augsburgske Bekendelse)*, artikel 10.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 15

◀ **man forstaaer en halv qvædet Vise** : alm. talemåde om at forstå, hvad der kun er antydet.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 21

◀ **Grækerne havde i Musiken langt renere Intervaller** : I den oldgræske musikteori opererede man med intervaller, dvs. toneafstande, baseret på heltallige svingningsforhold, fx oktav: 2/1, kvint: 3/2 og kvart: 4/3, den såkaldte pythagoræiske stemning. Imidlertid var denne stemning allerede på Kierkegaards tid afløst af den også nugældende ligesvævende temperatur, der ved at inndelege oktaven i tolv lige store dele gør intervallerne mindre rene, men samtidig giver en større ensartethed og fleksibilitet i anvendelsen af tonearter.

I trykt udgave: Bind 18 side 97 linje 26

◀ **en gal Skolemester ... modne Mandler** : spiller måske på E.T.A. Hoffmanns fortælling om en vanvittig sekretær, Nettleman, der anser sig selv for at være konge af Amboina og efter egen opfattelse længe har været i fangenskab, men som nu, da hans general har besejret bulgarerne, kan vende hjem til sit land. Det sker i en art procession, hvor han bærer en kongekrone af guldpapir og som scepter holder en lineal, hvorpå han har spiddet et forgyldt æble. »Ein Fragment aus dem Leben dreier Freunde«, som indgår i rammefortællingen *Die Serapionsbrüder* (1819-21), jf. *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* (76,5) bd. 1, s. 175.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 1

◀ **Arons Præstestav, der bærer modne Mandler** : hentyder til udvælgelsen af Aron som præst for israelitterne i ørkenen. Moses lagde efter Guds befaling én stav for hver af de tolv stammer i Åbenbaringsteltet; da han næste dag kom ind i teltet, havde Arons stav »sat skud, fået blomster og bar modne mandler«, 4 Mos 17,23.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 2

◀ **Redicüler** : latterlige personer, efter fr. ridicule, latterlig.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 5

◀ **korsfæst ham, korsfæst ham** : hentyder til beretningen om domfældelsen af Jesus i Luk 23,21, hvor det fortælles, at folkemængden råbte: »Korsfæst ham, korsfæst ham!« da Pilatus ville løslade ham.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 10

◀ **kastede de Lod om hans Kappe** : hentyder til Matt 27,35, hvor det fortælles om de soldater, der havde ført Jesus ud til henrettelsesstedet, Golgata: »Og da de havde korsfæstet ham, delte de hans klæder imellem sig ved at kaste lod om dem.«

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 11

◀ **vapeurs** : fr. egl. 'dampe', 'vinde'; kvalme, oppustethed, ledsaget af dårligt humør; modesygdhed (især hos kvinder), der kan sidestilles med hysteri og hypokondri, men også med spleen.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 13

◀ **Ussing** : Tage Algreen-Ussing (1797-1872), da. jurist, ansat i kancelliet (ministeriet). Blev som liberal indvalgt i de første stænderforsamlinger i Roskilde 1835, hvor han bl.a. gennem en skarp, polemisk form opnåede stor indflydelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 18

◀ **Johannes d. Døber** : Johannes den Døber. Johannes, der var Jesu forløber og bebudede hans komme, fik tilnavnet 'Døber', fordi han prædikede »omvendelsesdåb til syndernes forladelse« og døbte alle dem, der bekendte deres synder, jf. Mark 1,4-5. I NT-1819 kaldes han 'Johannes den Døber', jf. fx Mark 6,14.24.25.

I trykt udgave: Bind 18 side 98 linje 27

◀ **Xstus ... udlægge Skrifterne ... da han var opstaaet** : hentyder til beretningen i Luk 24,13-35 om de to disciples vandring til Emmaus den dag, Jesus var opstået fra de døde. Mens de to disciple er undervejs, slår Jesus følge med dem, men de genkender ham ikke. Da de fortæller ham om alt det forfærdelige, der er sket med Jesus, som de havde håbet skulle forløse Israel, siger Jesus til dem: »I uforstandige, så tungnemme til at tro på alt det, profeterne har talt« (v. 25). Og det fortælles videre: »Og han begyndte med Moses og alle profeterne og udlagde for dem, hvad der stod om ham i alle Skrifterne« (v. 27).

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 5

◀ **Barber Bjørn** : Johan Christian Gottlieb Bjørn (1778-1851), havde i 1816 el. 1817 købt embede (amt) som amtsbarber (99,17), opnåede dog først kgl. bevilling i 1823 til at drive medicinsk og kirurgisk praksis som amtskirurg, blev samme år medlem af barberlavet; boede if. *Kjøbenhavns Veiviser* fra 1838 i Frederiksberggade, matrikel 35 (se kort 2, A1-B1).

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 10

◀ **Gjødwad** : Jens Finsteen Gjødwad (1811-91), da. jurist og journalist, redaktør af *Kjøbenhavnsposten* 1837-39. Gjødwad blev i april 1838 anklaget for i flere tilfælde at have overtrådt trykkefrihedsloven, men blev kort efter frikendt.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 11

◀ **Licentiaten** : en akademiker, der har taget licentiatgraden; her i betydningen en, der tager sig friheder.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 11

◀ **Licents** : frihed.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 12

◀ **Kjøbenhavnspostens**: det ældste af de to førende liberale blade (det andet var *Fædrelandet*), grundlagt 1827 af juristen og journalisten A.P. Liunge. I sine første år var bladet især æstetisk-kulturelt orienteret, i 1830'erne udtalt liberalt politisk.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 14

◀ **Incarnationer af Brama** : If. hinduismen kan det guddommelige princip, Brahman, inkarnere el. legemliggøre sig i flere skikkelser.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 16

◀ **Rosenhoff** : Caspar Claudius Rosenhoff (1804-69), da. forfatter og (politisk) journalist, 1831-34 (med mellemrum) medredaktør af *Allernyeste Skilderi af Kjøbenhavn*, 1835-46 grundlægger og redaktør af de liberale blade *Den Frisindede* (99,18) og *Concordia* (99,19).

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 17

◀ **Amtsbarbeer** : barber, der var medlem af barberlavet (ofte kaldet barberamtet), og som havde underkastet sig kirurgisk eksamen ved Det kirurgiske Akademi og således erhvervet sig ret til at købe embede (amt) som 'amtskirurg'.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 17

◀ **med 3 Bækkener** : Til forskel fra de øvrige barberere, som kun måtte skilte med én el. to barberbækkener, kunne amtsbarbererne skilte med tre. Foruden at fungere som udhængningsskilte blev disse bækkener anvendt ved indsæbning.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 18

◀ **den Frisindede** : *Den Frisindede*, red. af C.C. Rosenhoff (99,17), 1835-37 med undertitlen *Et Ugeblad af blandet Indhold*. Det var et liberalt blad for politisk og civil information samt debat; til en begyndelse bragte det ikke meget nyhedsstof, men dette voksede fra midten af 1837. Bladet ophørte i 1846.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 18

◀ **Concordia** : *Concordia. Et Ugeblad af almeeninteressant Indhold*, red. af C.C. Rosenhoff (99,17), udg. af Den typografiske Forening, udkom fra aug. 1835 til juni 1839. Concordia er den rom. gudinde for enighed; i forordet til det første nr. af bladet skriver Rosenhoff, at navnet *Concordia* er valgt, fordi det betyder 'Samdrægtighed'.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 19

◀ **For Heine ... blev bange** : Heinrich Heine (1797-1856), ty. digter, forfatter og kritiker, debuterede med *Gedichte* (1822) og kritiserede i *Die romantische Schule* (1833, ktl. U 63, udg. fra 1836) og i *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland* (1834) kristendommen og den ty. idealisme. Heine indgik i den løst sammenknyttede politiske og litterære bevægelse 'Das junge Deutschland', der bl.a. havde forbilleder i den fr. julirevolution og i den venstrehegelianske bibelkritik, og som krævede en frigørelse på religionens, moralens og politikens område.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 22

◀ **barok** : her i betydningen ualmindelig, sær.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 22

◀ **Buch der Lieder** : udkom i Hamborg 1827.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 25

◀ **hos Heine over hans egen bedrøvelige Skikkelse** : hentyder måske til, at den økonomisk forarmede

Heine efter ansøgning til den fr. regering fra 1836-48 modtog en årlig støtte fra den hemmelige fond til politiske flygtninges hjælp, for hvilket han blev hårdt angrebet. Misfornøjet med sin tilværelse samt de politiske og litterære forhold i Tyskland havde Heine slået sig ned i Paris i 1831.

I trykt udgave: Bind 18 side 99 linje 29

◀ **Ridder af den bedrøvelige Skikkelse** : helten og hovedpersonen i den sp. digter M. de Cervantes Saavedras roman *Don Quixote* (I-II, 1605-15), jf. *Der sinnreiche Junker Don Quixote von La Mancha*, overs. til ty. med en indledning af Heinrich Heine, bd. 1-2, Stuttgart 1837, ktl. 1935-1936.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 1

◀ **nedsatte (...)** sig : etablerede sig; fandt et lavere niveau.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 2

◀ **i hans Prosa** : sigter formentlig til *Die romantische Schule* og *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland* (99,22).

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 3

◀ **Overskriften af Dagens Evangelium ... lukkede Døre** : sigter til overskriften over den uge, der begynder med søndag den 22. april: »Jesus kom ind ad lukkede Døre, Joh. 20«, i *Almanak for det Aar efter Christi Fødsel 1838, som er det andet Aar efter Skudaar*, Kbh. 1838. – **Dagens Evangelium**: Joh 20,19-31, evangeliet til 1. søndag efter påske, som i 1838 faldt den 22. april; evangelieteksten begynder således: »Men om Aftenen paa den samme Dag, som var den første i Ugen, da Dørene vare lukte, hvor Disciplene vare forsamlede af Frygt for Jøderne, kom Jesus, og stod midt iblandt dem, og sagde til dem: Fred være med Eder!« Og videre i v. 26: »Og efter otte Dage vare atter hans Disciple inde, og Thomas med dem. Jesus kom, der Dørene vare lukte, og stod midt iblandt dem, og sagde: Fred være med Eder!« *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381 (forkortet *Forordnet Alter-Bog*), s. 76f.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 8

◀ **Stilleben** : egl. betegnelse for et maleri med opstilling af livløse genstande og døde dyr; her i betydningen stille, vegeerende liv.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 18

◀ **Musiken af Don Juan** : Mozarts musik til operaen *Don Juan* (76,1).

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 18

◀ **Grabbes D. Juan** : *Don Juan und Faust. Eine Tragödie*, Frankfurt a. M 1829, ktl. 1670, af Christian Dietrich Grabbe (1801-36), ty. dramatisk digter og teaterkritiker.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 22

◀ **Egeløv** : En krans af egeløv, evt. lagt om hovedet, blev tidligere brugt til at udmærke fortjenstfulde borgere.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 26

◀ **Favnebrænde** : brænde af store (o. 70 cm lange) stykker træ.

I trykt udgave: Bind 18 side 100 linje 28

◀ **slette Penge** : fast udtryk enten for penge af ringe værdi, ubrugelige penge, el. for penge almindeligt brugt i handel og vandel.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 4

◀ **Lige Slag ... Danske Dreng** : citat fra 2. handling, 9. optrin, i J. Ewalds syngespil *Fiskerne* (1779), jf. *Johannes Ewalds samtlige Skrifter* bd. 1-4, Kbh. 1780-91, ktl. 1533-1536; bd. 3, 1787, s. 213. SK udelader interpunktionen i alle fire linier.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 6

◀ **Die Ironien in den Reden Jesu ... Leipzig 1838** : F.J. Grulich *Ueber die Ironieen in den Reden Jesu noch ein Beitrag zu seiner Charakteristik*, Leipzig 1838. – Friedrich Joseph Grulich (1766-1839), ty. archidiacon, en art domprovst, i Torgau.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 11

◀ **Xstus bespiser os med sit Legeme og Blod** : hentyder til nadverindstiftelsesordene, jf. Matt 26,26-28 og *Fordnet Alter-Bog* (100,8), s. 252f.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 17

◀ **Kjærligheds-Stie** : den sti, der løb på bysiden langs søerne i København ved nuværende Vester Søgade, Nørre Søgade og Øster Søgade. Hele strækningen blev i folkemunde kaldt Kærlighedsstien, men i SKs samtids skelnede man også mellem Venskabsstien ud for Sankt Jørgens Sø, Kærlighedsstien ud for Peblinge Sø og Ægttestandsstien ud for Sortedamssøen. Andre kilder har dog hhv. Kjærlighedsstien, Ægttestandsstien og Skilsmisestien (se kort 5).

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 20

◀ **Flaner** : overfladiske og kokette kvinder.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 22

◀ **en D. Quixote, der vil see Sligt i Alt** : hentyder til Don Quixote, helten og hovedpersonen i M. de Cervantes Saavedras roman *Don Quixote* (100,1), der antager en gruppe vejrmøller for at være grimme kæmper, som han må angribe (1. bog, kap. 8), *Den sindrige Herremands Don Quixote af Mancha Levnet og Bedrifter. Forfattet af Miguel de Cervantes Saavedra*, overs. af Charlotte D. Biehl, bd. 1-4, Kbh. 1776-77, ktl. 1937-1940; bd. 1, s. 58f.

I trykt udgave: Bind 18 side 101 linje 28

◀ **Notarius publicus** : lat. 'offentlig skriver'; embedsmand, hvis hverv er at bevidne og bekræfte retsakter, fx testamenter.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 1

◀ **Brændeviinsaftryk** : Udtrykket har ikke kunnet efterspores.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 3

◀ **man siger, at Msk. ved Drukkenskab sætter sig under Dyret** : Kilden har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 6

◀ **θεοβλαβης** : gr. (théo-blabēs), skadet af en gud, til straf for en forbrydelse gjort afsindig (af en gud), vanvittig.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 13

◀ **Görres Athanasius** : J. Görres *Athanasius*, 4. opl., Regensburg 1838 [1838], ktl. 1673. Jf. journalen KK:5, s. 353-359. – Joseph von Görres (1776-1848), ty. udgiver, filolog og historiker, professor i München.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 17

◀ **fordrer man (...) Yttringsfriheden** : hentyder til den lange og skarpe debat i den oppositionelle presse om den forkætrede trykkefrihedsforordning af 27. sept. 1799 og af domstolenes meget forskellige fortolkning af den. Forordningen var blevet skærpet dels ved plakat af 13. maj 1814, hvad angik politimesterens gennemsyn af aviser, journaler og periodiske blade, dels ved plakat af 1. nov. 1837, hvad angik kritik af monarki, forfatning og regering. Derimod medførte den sidste plakat visse lempelser af varigheden af censur og størrelsen af fængsels- og bødestraf ved overtrædelser af forordningens bestemmelser.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 22

◀ **reservatio mentalis** : lat. 'tankens forbehold', dvs. stiltiende forbehold.

I trykt udgave: Bind 18 side 102 linje 25

◀ **Socrates ... staae stille** : hentyder til Platons *Symposion*, 220c, hvor Alkibiades beretter, at Sokrates engang havde stået stille et helt døgn for at tænke over noget (jf. *Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 3, s. 144).

I trykt udgave: Bind 18 side 103 linje 1

◀ **et Mæcenat-Exemplar** : fint gaveeksemplar af en bog, som forfatteren overbringer sin velynder el. mæcen; eksemplaret er særindbundet og ofte forsynet med guldsnit, undertiden trykt på dyrere (finere el. tykkere) papir end bogens normale oplag.

I trykt udgave: Bind 18 side 103 linje 5

◀ **Saffian** : el. safian, fintnarvet maroquin (gedeskind), ofte indfarvet med rødt, fra slutningen af det 18. til midten af det 19. årh. et yndet, men sart materiale til bogbind.

I trykt udgave: Bind 18 side 103 linje 9

◀ **Contrapunktet**: af lat. 'punctus contra punctum', dvs. 'node mod node', her i betydningen modsætning, modsætningsforhold.

I trykt udgave: Bind 18 side 103 linje 16

◀ **Vægteren raaber: Der er ei Frelser fleer** : lf. *Instruction for Natte-Vægtere i Kiøbenhavn*, Kbh. 1784, der gentager instruktionerne fra 1709, 1726 og 1729, lød vægtersers kl. 1 om natten: »Hjælp os, o Jesu kjære! / Vort Kors i Verden her / Taalmodelig at bære! / Der er ei Frelser fleer' / Vor Klokk er slagen Et. / Ræk os din Haand, / O Frelsermand! / Saa vorder Byrden let.« I forordningen fra 1686 og igen efter 1784 lød fjerde linje: »Der er ei Hjælper fleer'«. Versionen fra 1784, som SK benytter, er bl.a. optrykt i Th. Thaarups *Journal og Haandbog for Kjøbenhavnere*, Kbh. 1797.

I trykt udgave: Bind 18 side 103 linje 26

◀ **den guddl. Oeconomie** : den guddommelige orden el. verdensordning (af gr. οἰκονομία, oikonomía). Udtrykket anvendes fx i kap. 4,5 i Diognetbrevet, der hører til skriftgruppen *De apostolske Fædre*, jf. *Brevet til Diognetus om Christendommens Fortrin skrevet kort efter Aposteltiden*, overs. af C.H. Muus, Kbh. 1836, ktl. 141, s. 5. Jf. også Ef 3,9, hvor Paulus taler om Guds 'oikonomía' i betydningen frelsesplan.

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 13

◀ **ved end ikke, hvorledes man skal bede (...)** **Aandens Bistand** : hentyder til Rom 8,26, hvor Paulus skriver: »Og også Ånden kommer os til hjælp i vor skrøbelighed. For hvordan vi skal bede, og hvad vi skal bede om, ved vi ikke. Men Ånden selv går i forbøn for os med udsigelige succe«.

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 14

◀ **kommer ikke til (...)** **Configuration** : danner ikke nogen skikkelse, noget mønster.

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 15

◀ **som Nebucadnesar ... hvad han havde drømt** : hentyder til Dan 2,1-12, hvor det fortælles, at Nebucadnesar har haft en drøm (senere i kapitlet viser det sig at være om en mægtig billedstøtte). Han sammenkalder alle mirakelmagere, besværgere, troldmænd og stjernetydere og kræver af dem, at de både skal fortælle ham, hvad det er, han har drømt, og tyde drømmen. - **Nebucadnezar**: babylonsk konge, egl. Nebucadnesar II (605-562 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 20

◀ **Gud skaber af Intet** : Siden det 2. årh. har det været en stadig mere udbredt kristen opfattelse af skabelsesberetningen i 1 Mos 1, at Gud skabte alt af intet, jf. fx § 62 i *Hutterus redivivus* (84,8), s. 107: »Creatio ex nihilo« (lat. 'Skabelse af intet'). Jf. i øvrigt 2 Makk 7,28: »Jeg beder dig, mit Barn! at naar du seer op til Himmelen og Jorden, og seer alle de Ting, som ere udi dem, at du skal vide, at Gud haver gjort dem af intet, og at den menneskelige Slægt blev saaledes til« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 18 side 104m linje 1

◀ **de Helliges Samfund** : jf. tredje led i Den apostolske Trosbekendelse, hvor det bekendes, at vi tror på »de helliges samfund (...)«.

I trykt udgave: Bind 18 side 104m linje 4

◀ **tager imod Een ligesom Rebekka ... ogsaa dine Kameler** : hentyder til beretningen i 1 Mos 24 om Abraham, der sender sin træl til sit land og sit folk for at finde en kone til sin søn Isak. Næppe var trællen kommet til brønden i Nakors by, før Rebekka kommer gående med en krukke på skulderen. Da hun har fyldt krukken med vand fra kilden, løber trællen hen til hende og beder om at få noget at drikke, og hun svarer: »Drik, Herre!« (v. 18). Da han har slukket sin tørst, siger Rebekka til ham: »Jeg vil også øse vand op til dine kameler, så de kan få slukket deres tørst« (v. 19).

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 24

◀ **en gl. Folkevis** ... »og græd saa bitterlig« : sigter til »Det var en Lørdagften«: »Det var en Lørdagften / jeg sad og ventede dig; / du loved mig at komme, / men kom dog ei til mig. // Jeg lagde mig paa Sengen / og græd saa bitterlig; / og hver en Gang at Døren gik, / jeg troede, det var dig. // Jeg stod op Søndagmorgen / og græd saa bitterlig; / jeg vilde hen til Kirken gaae, / for at beskue dig. // Men der jeg kom til Kirken, / da saae jeg ikke dig; / da var du gaaet en anden Vei, / for at bedrage mig. // Hvor skal man plukke Roser, / hvor ingen Roser er; / hvor skal man Elskov finde, / hvor ingen Elskov er?« *Danske Folkeviser og Melodier. Første Pentade, indeholdende fem jydskse Viser med Melodier*, samlede af Fr. Sneedorff-Birch, Kbh. 1837, s. 4. Viserne var af udgiveren »optegnede i samme Form, hvori han har modtaget dem af de jydskse Bønderpigens Mund«, s. 8. »Det var en Lørdagften« er optegnet på Skanderborgegnen.

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 31

◀ **Sneedorff-Birck** : Frederik Sneedorff Birch (1805-69), da. forfatter, der bl.a. indsamlede folkesagn, ordsprog, viser og melodier.

I trykt udgave: Bind 18 side 104 linje 31

◀ **et Villies-Substrat** : Et substrat er noget, der understøtter noget andet i dets væren. Et viljessubstrat er således noget, der får viljen til at fastholde sin genstand.

I trykt udgave: Bind 18 side 105 linje 12

◀ **Hadet til det monarchiske Princip ... firstemmige Solo-Partier** : hentyder formentlig til de fire rådgivende stænderforsamlinger, som den enevældige monark, Frederik VI, havde givet ved fire forordninger af 15. maj 1834, og som den liberale opposition benyttede som fire mere el. mindre selvstændige organer for kritik af enevoldsmonarkens dispositioner.

I trykt udgave: Bind 18 side 105 linje 16

◀ **Leverens Abnormitæt hos de Strasburger-Gjæs** : Gæssene i bl.a. Alsace i Nordfrankrig tvangsfordres for at overudvikle leveren, der anvendes til gåseleverpostej (foie gras).

I trykt udgave: Bind 18 side 105 linje 33

◀ **Posthorn** : signalhorn, blev brugt af kusken til at signalere postvognens ankomst el. afgang, men også til at advare andre vogne, idet disse havde vigepligt for posten.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 2

◀ **den italienske Text ... dog de visne snart døe hen** : citat fra slutningen af Leporellos 'listearie' i 1. akt, 6. scene, i Mozarts opera *Don Juan* (76,1): »Men de søde / Spæde, røde / Blomster, som af Længsel blegner, / Dem i Hiertet han sig tegner; / Dog de visne snarlig hen / I den Flamme dem omhegner! / Da han plukker nye igjen!« (s. 23). Da den da. overs. nærmest er en gengigtning, er det ikke muligt at anføre den tilsvarende ital. tekst. Operaen blev ikke opført på Det kgl. Teater mellem 1. april 1837 og 28. maj 1839.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 9

◀ **den Sang: mit fulde Glas og Sangens raske Toner** : nr. 132 i *Visebog indeholdende udvalgte danske Selskabssange; med Tillæg af nogle svenske og tydske*, udg. af A. Seidelin, Kbh. 1814, ktl. 1483, s. 203f.: »Mit fulde Glas og Sangens raske Toner, / Og vittig Skjemt og Munterhed, / Jeg sælger ej for alle Fyrsters Kroner, / Og Salomoners Herlighed, / Thi Højhed ej lyksaliggjør, / Og Alting jevnes naar man døer. // Et evigt Navn er dejligt, kan jeg tænke, / Og det paa Qviste ikke groer; / Men det mit Støv i Graven ej skal krænke, / Om man mig aldrig kalder stor; / Thi naar man først dernede er, / Man Verdens Ros og Spot beleer. // En Tønde Guld var artig nok at have, / Dermed at pleje Kjelderer; / Men efter den i Jordens Skjød at grave, / Det overlader jeg til den, / Som ikke troer, og ikke seer, / At Armod tidt af Hiertet leer. // Mit Ønskes Maal er kun en kjølig Kjelder, / Hvor Vinen ingen Skade ta'er, / Et Fad, som fyldes atter, naar det hælder, / Et Hus, som tætte Vægge har, / Et roligt Sind - og Munterhed, / Som følger mig til Gravens Bred. // Og ønsker jeg en rask og kjælen Pige, / Som elsker mig - med andre Ord: / Jeg ønsker mig et lidet Himmerige / Paa denne syndefulde Jord, / Og Børn, som eje Kraft og Marv, / Og saae min Munterhed i Arv. // Jeg veed det grant, vor Jord er ej forbandet, / Nej, overalt jeg seer Velsignelsen; / Den stiger op af Havet, groer paa Landet, / Og regner ned fra Himmelen. / Jeg veed det grant - vor Lod er stor, / Velsignet er den faldne Jord. // Vinranker groe og Venskabs Luer brænde / Paa Jorden - Piger pryde den, / Og fra dens ene til dens anden Ende / Jeg blomstre seer Velsignelsen. / Lyksalighed er Jordens Maal - / Vins, Venskabs, muntre Pigers Skaal!«

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 12

◀ **Abbreviatur** : forkortelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 21

◀ **Børsen (dens ruinerede Tilbagegang)** : hentyder muligvis til følgerne af statsbankerotten og pengeombytningen i 1813.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 24

◀ **gaaer (...) paa Kothurnen** : En kothurne er en højhælet eller tyksålet støvle, der tidligere blev brugt ved fremførelse af tragedier. Kothurnen kan også bruges som betegnelse for tragediernes sprog og udtryksmåde samt for opstyltet, højtravende el. svulstig skrivemåde; 'at gå på kothurnen' betyder måske at være højtravende.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 28

◀ **paa Støvlerne** : dvs. på flade såler i modsætning til at gå på tykke såler (se foregående kommentar); 'at gå på støvlerne' betyder måske det modsatte af at være højtravende.

I trykt udgave: Bind 18 side 106 linje 29

◀ **Fr. Ross** : Fru Ross har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 1

◀ **stolten Henrik** : el. Stolt-Hen(d)rik, folkelig betegnelse for forskellige (læge)planter, fx *Chenopodium bonus Henricus*, som hører til gåsefodfamilien, el. for almindelig brandbæger, *Senecio vulgaris*, men også for forskellige andre (især kurvblomstrede) planter.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 10

◀ **den hvide Dame** : *Den hvide Dame*, overs. af Th. Overskou, Kbh. 1826; syngespil i tre akter af den fr. forfatter A.E. Scribe (*La dame blanche*, 1825) til musik af den fr. komponist F.A. Boieldieu (eller Boyeldieu). Stykket blev første gang opført på Det kgl. Teater i okt. 1826 og derpå ca. 40 gange frem til den 5. dec. 1837; det blev ikke vist i 1838.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 12

◀ **den store Arie: den hvide Dame os om svæver** : I 1. akt, 5. scene, synger Jenny arien »Den gamle Borg i Skovens Skygger« med koromkvædet »Den hvide Dame Jer omsvæver; / Den hvide Dame straffe kan!« *Den hvide Dame*, s. 15f.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 13

◀ **Vaudevillen** : 79,10.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 18

◀ **Lucian** : Lukianos fra Samosata i det nordlige Syrien (o. 120 - o. 180) gr. sofist og forfatter til satiriske dialoger.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 28

◀ **παράνεκροι** : gr. (paránekrei) 'medafdøde'. Ordet παράνεκρος (paránekos) findes ikke hos Lukian, det gør derimod det ensbetydende ὁμόνεκρος (homónekros) i »Dødssamtalerne«, *Dialogi mortuorum*, nr. 2, 1, jf. *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udg., bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 1, s. 180. I *Lucians Schriften* bd. 1-4, Zürich 1769, ktl. 1135-1138; bd. 2, s. 358, er ordet gengivet med »so todt, wie ihr selbst«.

I trykt udgave: Bind 18 side 107 linje 28

◀ **Dialog i Lucian ... at han ikke eier den** : sigter til Lukians »Dødssamtalerne« (en række små, komiske skildringer af livet blandt de døde), *Dialogi mortuorum*, nr. 22, 1, jf. »Charon und Menippus« i *Lucians Schriften* (107,28) bd. 2, s. 428-430: »Char. Hörst du! bezahl den Schifflohn, Schurke! / Men. Schrey, so lang du gerne willst: Du schreyst vergebens. / Char. Den Schifflohn, sag ich, bezahl mir. / Men. Von einem, der nichts hat, wirst du auch nichts bekommen. / Char. Wie! Sollte wohl jemand seyn, der nich einmal einen Pfening hätte? / Men. Ob noch jemand ausser mir, kann ich nicht sagen: Gewiß aber have ich keinen«, s. 428. – **Lucian**: 107,28. – **Charon**: If. gr. mytologi sejler færgemanden Karon de afdødes sjæle over underverdenens flod Styx til de dødes rige. – **Cynikeren Menippus**: Menippos (3. årh. f.Kr.) tilhørte den kyniske skole, der i forlængelse af diatriben (tidsfordriv, stridsskrift) udviklede den menippiske satire. – **Obol**: gr. mønt; if. gr. folkelig opfattelse skulle man lægge en kobbermønt, en obol, i ligets mund som færgeløn til Karon, for uden den kunne man ikke blive sejlet over til de dødes rige, jf. W. Vollmer

Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen, Stuttgart 1836, ktl. 1942-1943, s. 528. – **Styx**: el. Akeron, en gren af Okeanos (verdenshavet), der som en flod strømmer ned i underverdenen.

I trykt udgave: Bind 18 side 108 linje 1

◀ **Gibseren paa Østergade ... i sit Vindue** : gipsafstøberens Guiseppe Barsuglis udstillingsvindue i Østergade i København (se kort 2, C2-D2).

I trykt udgave: Bind 18 side 108 linje 8

◀ **Venus (...)** beundrede Lænder : Venus er romernes kærlighedsgudinde, svarer til grækernes Afrodite; på de pompejanske vægbilleder ses Venus ofte som gudinde for kærlighed og kvindelig skønhed.

I trykt udgave: Bind 18 side 108 linje 9

◀ **Kammerherrenøgle** : en særlig distinktion i form af en gylden nøgle, som bæres på højre frakke- eller kjoleskøde på kammerherrens uniform. 'Kammerherre' var opr. titlen på en fornem person ved hoffet, der opvartede el. ledsagede en konge el. fyrste; titlen giver rang i 2. rangklasse nr. 5.

I trykt udgave: Bind 18 side 108 linje 11

◀ **dem, der ere komne ud over Hegel** : At 'komme ud over' og 'gå ud over' er faste udtryk i den da. hegelianisme. Jf. fx H.L. Martensens anmeldelse af J.L. Heibergs *Indlednings-Foredrag til det i November 1834 begyndte logiske Coursus paa den kongelige militaire Høiskole*, Kbh. 1835, i *Maanedsskrift for Litteratur* bd. 16, Kbh. 1836, s. 515ff., hvor Martensen hævder, at Heiberg er »kommen ud over« Hegels filosofi; og F.C. Sibberns anmeldelse af Heibergs tidsskrift *Perseus, Journal for den speculative Idee* nr. 1, juni 1837, ktl. 569, i *Maanedsskrift for Litteratur* bd. 19, Kbh. 1838, s. 291f., hvor Sibbern udtrykker sin anerkendelse af, at Heiberg »kan baade bevæge sig nogenlunde frit i de hegelske Anskuelse, saa og begynde at gaae ud over Hegel«. Jf. også Sibberns *Bemærkninger og Undersøgelser, fornemmelig betreffende Hegels Philosophie, betragtet i Forhold til vor Tid*, Kbh. 1838, ktl. 778 (særudgivelse af den nævnte anmeldelse udkom i aug. 1838), s. 9f. Ideen bag udtrykkene synes at referere til rækken af de netop forudgående store ty. filosoffer, Kant, Fichte, Schelling og Hegel, der hver for sig tog udgangspunkt i forgængerens, men omformede hans tænkning på sin egen måde og endte med at forkaste ham; i den forstand blev det sagt, at de var 'kommet ud over' deres forgænger. Efter Hegels død svirrede det spørgsmål i 1830'erne, hvem der ville videreføre og 'gå ud over' hans system.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 6

◀ **per** : her i betydningen 'igennem'.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 8

◀ **Kundskabens Træ** : hentyder til træet til kundskab om godt og ondt, som stod midt i Edens have, og hvis frugter Gud forbød Adam og Eva at spise af, jf. syndefaldsberetningen i 1 Mos 3. Udtrykket »Kundskabens Træ« forekommer i 1 Mos 3,9 (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 15

◀ **Apollo** : lysets og solens gud i den gr. mytologi; som den ideale ynglingeskikkelse fremstilles han normalt nøgen.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 19

◀ **Livkiøle** : herrekjøle, som sidder stramt i livet.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 19

◀ **Blussel** : skamfuldhed; her i betydningen kønsdele.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 21

◀ **Kopskat** : 'hovedskat', dvs. skat, der er lige stor for alle hoveder, for alle skattepligtige. Jf. G.L. Baden *Dansk-Juridisk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1822; bd. 1, s. 268: »Kopskat, kaldes hos os, eller kaldtes, thi denne Skat er nu hævet, Extraskat 1 Rd. [rigsdaler] aarlig af hvert Hoved.«

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 24

◀ **Kop-Competence** : Udtrykket har ikke kunnet identificeres, men dets betydning er formentlig: lige rettighed el. lige stor ret/adkomst til at handle i en sag for hvert hoved, dvs. for enhver.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 24

◀ **Marqueurer** : markører.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 27

◀ **Repetenter ved den nyere Philosophie** : Repetenter er universitetsansatte hjælpelærere, der gentager el. gennemgår de holdte forelæsninger med de studerende. Ved den nyere filosofi forstås den hegelske filosofi, og der hentydes formentlig bl.a. til J.L. Heiberg og H.L. Martensen.

I trykt udgave: Bind 18 side 109 linje 27

◀ **quatre à pointe** : fr. angiveligt et udtryk fra billardspillet; men det har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 2

◀ **Allarm** : her i betydningen larm, støj, spektakel.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 4

◀ **Nisserne hæve et Bjerg ... Lystighed derinde** : jf. fx St.St. Blichers fortælling »En Aften-Underholdning paa Dagbjerg Dos«, i *Nordlyset. Et Maanedsskrift*, udg. af St. St. Blicher og J.M. Elmenhoff, bd. 1, Randers 1827, s. 102-107. Heri fortæller Blicher, at han på en aftenvandring faldt i søvn nær toppen af bjerget og oplevede, hvordan »Bjergtoppen hævede sig langsomt i Vejret, og dannede sig til et Lyngtelt, der bares af sex ildrøde Støtter«, og hvordan der blev holdt gilde derinde med mad, vin, musik, sang og dans.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 6

◀ **Misteltein, der i en blind (...) Mands Haand** : spiller på historien i den nordiske mytologi om Loke, der forførte den blinde Høder til at skyde en dræbende pil af mistelten mod den ellers usårlige Balder. Jf. J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroer, Guder, Fabler og Helte indtil Frode 7 Tider*, Kbh. 1800, ktl. 1947 (forkortet *Nordiske Folks Overtroer*), s. 243f., som har 'Mistiltein'. – Misteltenen (*viscum album*) er en snylteplante.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 11

◀ **Kornmann: Mons Veneris** : H. Kornmann *Mons Veneris, Fraw Veneris Berg/ Das ist/ Wunderbare vnd eigentliche Beschreibung der alten Haydnischen vnd Newen Scribenten Meynung/ von der Göttin Venere, ihren Vrsprung/ Verehrung/ und Königlicher Wohnung/ vnd deren Gesellschaft/ wie auch von den Wasser/ Erd/ Lufft und Fewer/ Menschen/ samt vielen andern wunderbaren Geschichten*, Frankfurt a. M 1614. – **Kornmann**: Heinrich Kornmann (o. 1580 - o. 1640), fra Kirchheim.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 14

◀ **tiers etate** : fr. tredje stand, borgerstanden.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 17

◀ **Bugvrid** : mavepine, kneb i maven.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 17

◀ **enervere** : afkræfte, svække.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 21

◀ **som Vaulunders Sværd ... Fjeldstykker som Leer** : jf. Adam Oehlenschlägers gendigtning af et stykke af Sæmunds Edda i »Vaulundurs Saga«, i *Poetiske Skrifter* bd. 1-2, Kbh. 1805, ktl. 1597-1598; bd. 2, s. 29: Vaulundur hugger et sykke malm ud af en klippe og smeder det til et sværd. »Af dette Jernmalm smeddede nu Vaulundur et Sværd, hvis Hialte han besatte med lutter blaae Ædelstene; og var dette Sværd saa smidigt, at han kunde vinde det omkring sit Liv, og saa skarpt at det kløvede Fieldstykker som Leer.« – **Vaulunders**: el. Vølund er i nordisk mytologi smedeguden.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 22

◀ **den liberale Presse** : *Kjøbenhavnsposten* (99,14) og *Fædrelandet* (grundlagt 1834 af professor C.N. David og overlærer J. Hage), de to førende liberale blade, desuden *Den Frisindede* (99,18).

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 26

◀ **paa de utallige vel destillerede Æggesobkeners udtrykkelige Opfordring** : citat fra Jens Baggesens *Labyrinten eller Reise giennem Tydskland, Schweitz og Frankrig* (1792-93), i *Jens Baggesens danske Værker*, udg. af forfatterens sønner og C.J. Boye, bd. 1-12, Kbh. 1827-32, ktl. 1509-1520; bd. 8, 1829, s. 203: »Efter utallige distilleerte Æggesopkeners udtrykkelige Befaling«. Udtrykket findes også, angivet som citat, i Thomasine Gyllembourgs novelle »Slægtskab og Djævelskab«, jf. *Noveller, gamle og nye, af Forfatteren til »En Hverdags-Historie«*, udg. af J.L. Heiberg, 2. udg., bd. 1-2, Kbh. 1835; bd. 2, s. 82. – **Æggesobkeners**: æggesopkener, æggesnaps (sopken = snaps), bestående af æggeblommer, sukker og snaps el. rom.

I trykt udgave: Bind 18 side 110 linje 28

◀ **oppido** : lat. adverbium 'meget, overmåde, aldeles', egentlig en adverbial ablativ af adjektivet 'oppidus' ('fast, stabil'). Dette adjektiv, hvis substantiverede neutrumform danner det lat. substantiv 'oppidum' ('by'), har tilsyneladende ikke ellers fundet anvendelse på lat., og adverbiet 'oppido' kan derfor med en vis ret gælde for en 'antediluviansk forstening' (111,10). Forklaringen på adverbiets oprindelse kan SK have hentet i *Imman. Joh. Gerhard Schellers ausführliches und möglichst vollständiges lateinisch-deutsches Lexicon oder Wörterbuch*, 3. opl., bd. 1-5, Leipzig 1804 [1783-84], ktl. 1016-1020; bd. 3, sp. 7197.

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 8

◀ **Formation** : dannelse, formgivning, især af geologisk art.

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 9

◀ **antediluvianske Forsteneringer** : egl. antediluvianske forsteneringer, dvs. forsteneringer af det, som har været til før syndfloden. På SKs tid var det en alm. opfattelse, at en kæmpemæssig stormflod (»Diluvion«) havde udryddet alle plante- og dyrearter, og at de derpå var blevet genskabt med visse undtagelser. Disse undtagelser fandt man vidnesbyrd om i forsteneringer af uddøde planter og dyr. En mere radikal teori gik ud på, at arterne helt var blevet nyskabt efter stormfloden, og at mennesket var et produkt af denne anden skabelse.

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 10

◀ **de græske Reciproker (αλληλοιν) ... Forholds-Casus** : ἀλλήλοιν (gr. allēloin), det reciprokke pronomen, dvs. stedord til betegnelse af gensidighed (hinanden, hverandre), her anført i en af dualisformerne (dativ/genitiv i maskulinum el. neutrum). Findes i sagens natur ikke i singularis, derimod i dualis (to-tal (94,27)) og pluralis, men kun i de afhængige, såkaldt oblique kasus (her kaldet 'Forholds-Casus'), dvs. uden for nominativ, der er 'Subjekts-Casus'.

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 13

◀ **Sauls onde Dæmon** : spiller på 1 Sam 16,23, hvor det fortælles, at hver gang den onde ånd fra Gud kom over Saul (jf. v. 14), spillede David på sin citer, hvorpå den onde ånd forlod Saul, så han fik det godt igen.

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 18

◀ **fuldendt sit Løb** : spiller formentlig på 2 Tim 4,7, hvor Paulus anvender udtrykket »fuldkommet Løbet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 111 linje 27

◀ **Kommer hid alle I, som lide og ere besværede** : jf. Matt 11,28, hvor Jesus siger: »Kommer hid til mig Alle, som arbeide og ere besværede! og jeg vil give Eder Hvile« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 7

◀ **Johannes ene laae hans Bryst nærmest** : hentyder til Joh 21,20, hvor Johannes omtales som den discipel, »som Jesus elskede, som og laae op til hans Bryst i Nadveren« (NT-1819), jf. Joh 13,23.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 13

◀ **hans Røst da hiin i Ørkenen ... bereder Herren Vei** : hentyder til Matt 3,3, hvor det om Johannes Døber hedder: »Thi han er den, om hvilken den Prophet Esaias haver talet, sigende: det er hans Røst, som raaber i Ørken: bereder Herrens Vei, gjører hans Stier jævne« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 15

◀ **vinkende** : lokkende, kaldende til sig.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 19

◀ **Kommer hid, I min Faders Velsignede ... blev lagt** : Matt 25,34, hvor Jesus siger: »kommer I, min Faders Velsignede, arver det Rige, som Eder er beredt, fra Verdens Grundvold blev lagt« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 25

◀ **Species** : art, slags.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 31

◀ **Sluddermorkler** : svampearten spiselig morkel (*morchella esculenta*), navn efter ty. 'Sludderpilzen'; betegnelsen bruges også om personer, der sludrer.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 32

◀ **Jfr. Nielsens Kogebog** : Jomfru Margrethe Sofie Nielsen *Veiledning i Kogekunsten for Huusmødre og Huusholdersker, indeholdende Tillavningen af næsten to hundrede udsøgte Retter*, Kbh. 1829. Den sidste opskrift, nr. 198, har overskriften »Farcerede Morkler« og indledes »Dertil bruges de saakaldte store Sluddermorkler«, s. 120.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 33

◀ **den menneskelige Gang er en fortsat Falden** : Hvis der er en kilde, har den ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 18 side 112 linje 35

◀ **ved Nain udbrod i Sandhed: Gud haver besøgt os** : hentyder til beretningen i Luk 7,11-17 om Jesu opvækkelse af enkens søn i Nain. Da den døde satte sig op og begyndte at tale, blev alle grebet af frygt, priste Gud og sagde: »En stor profet er fremstået iblandt os, og Gud har besøgt sit Folk« (v. 16).

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 6

◀ **over hvilket Xstus græd ... sin Besøgesstund** : hentyder til beretningen i Luk 19,41-44 om Jesus, der græder over Jerusalem og siger: »Vidste blot også du på denne dag, hvad der tjener til din fred. Men nu er det skjult for dine øjne. For der skal komme dage over dig, da dine fjender (...) skal jævne dig med jorden og dine børn sammen med dig, og de skal ikke lade sten på sten tilbage i dig, fordi du ikke kendte din besøgestid.«

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 7

◀ **den nyere Philosophie ... en Adoptiv-Søn** : Der tænkes muligvis på venstrehegelianere som David Friedrich Strauß (1808-74) og Bruno Bauer (1809-82), der begge tolkede Jesus-skikkelsen mytologisk.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 12

◀ **Hegelianerne ... Ophævelser af Begrebet ... Ophævelser over** : satirisk sammenblanding af de da. hegelianeres overs. af det hegelske begreb »Aufhebung« og den faste vending, som betyder at gøre vrøvl. Det filosofiske begreb 'ophævelse' bruges her i den (dobbelte) hegelske betydning om noget, som har været negeret og (tillige) er opbevaret. Jf. Hegel *Encyclopädie* bd. 1, i *Hegel's Werke* (75,23) bd. 6, s. 191 (*Jub.* bd. 8, s. 229): »Unter aufheben verstehen wir einmal so viel als hinwegräumen, negiren, und sagen demgemäß z.B. ein Gesetz, eine Einrichtung usw. seyen aufgehoben. Weiter heißt dann aber auch aufheben so viel als aufbewahren, und wir sprechen in diesem Sinn davon, daß etwas wohl aufgehoben sey«. Jf. også *Wissenschaft der Logik*, udg. af L. v. Henning, bd. 1-2, Berlin 1833-34 [1812-16], ktl. 552-554; bd. 1,1, i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 110f. (*Jub.* bd. 4, s. 120f.). Hvad angår ordets bestemmelse i den da. hegelianisme, jf. fx J.L. Heibergs *Ledetraad ved Forelæsningerne over Philosophiens Philosophie eller den speculative Logik ved den kongelige militaire Høiskole*, Kbh. 1831-32, § 15, anmærkning 2, s. 7: »Det som ophæves, er ikke tilintetgjort. At tilintetgjøre Noget, vilde være at sætte det paa det samme Punct, hvori det var, inden det blev til; men det, som er ophævet, har dog været. At ophæve er derfor snarere at opbevare«.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 16

◀ **Guds Mysteriet er aabenbart i Xsto** : jf. Kol 1,26-27, hvor Paulus skriver: »den hemmelighed [gr. μυστήριον, *mystērion*], som har været skjult for alle tider og slægter, men som nu er blevet åbenbart for hans hellige; for dem ville Gud kundgøre, hvor rig på herlighed for hedningerne denne hemmelighed [μυστήριον] er: Kristus i jer, herlighedens håb.« Og Kol 2,2, hvor Paulus taler om at »nå til erkendelse af Guds hemmelighed [μυστήριον], Kristus, i hvem alle visdommens og kundskabens skatte er skjult«.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 20

◀ **mysterium impietatis** : lat. ugudelighedens mysterium.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 21

◀ **Antichristen** : jf. 1 Joh 2,18-29 og 4,3: »enhver ånd, som ikke bekender Jesus, er ikke af Gud, og det er Antikrists ånd, som I har hørt skal komme, og den er allerede nu i verden.«

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 23

◀ **Andersens**: Hans Christian Andersen (1805-75), da. digter og forfatter.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 24

◀ **Khavnsposten** : *Kjøbenhavnsposten* (99,14).

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 27

◀ **imperial Folio** : meget stor folio, dvs. et mere end 45 cm højt format.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 27

◀ **magna charta** : lat. 'det store dokument', den eng. statsforfatnings 'grundlov' fra 1215.

I trykt udgave: Bind 18 side 113 linje 28

◀ **Hr Ridder saa mang'en af Stien faldt ned ... eia** : hentyder til 3. strofe i Jørgen Hattemagers datter Luises vise i 3. scene i J.L. Heibergs vaudeville *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* (1825): »Nei Ridder, saa Mangen / Fra Stiger faldt ned, / Men Kirkedørs-Gangen / Er sikker og bred. / Eia!« *J.L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* (92,28) bd. 2, 1833, s. 317.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 4

◀ **Drag af din Sko; thi det Sted, hvorpaa Du staaer er helligt** : hentyder til beretningen i 2 Mos 3 om Guds åbenbaring for Moses i en brændende tornebusk. Da Moses så busken stå i lys lue, ville han gå hen for at se nærmere efter, men Gud råbte til ham: »kom ikke nær her hid, drag dine Skoe af dine Fødder; thi det Sted, som du staaer paa, den er en hellig Jord« (v. 5, GT-1740).

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 9

◀ **sub poena præclusi et perpetui silentii** : lat. 'under straf af at udelukkes og siden ikke mere blive hørt'. Fast vending, som bruges ved indkaldelse gennem proklama, dvs. offentlig opfordring til kreditorer og arvinger om at gøre evt. krav gældende i forbindelse med opgørelse af et bo.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 13

◀ **i Eventyret ... Tungen i en Kirkeklokke** : jf. *Irische Elfenmärchen*, overs. af J.L.K. og W.K. Grimm, Leipzig 1826 (efter Thomas Crofton Croker *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland*, London 1825), ktl. 1423, s. XXXVII, hvor det fortælles om forpagteren i Strathspey, at han havde en snakkesalig kone, som »eine Zunge hatte und einen leeren Kopf, wie die Glocke im Kirchthurm«.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 16

◀ **Historien om den kloge Else (...) hvilken klog Else have vi ikke** : sigter til eventyret om den kloge Else. En dag, da hendes frier, Hans, er i huset, bliver hun af sin mor sendt i kælderens efter øl. Mens Else står og tapper øl, lader hun blikket glide rundt i rummet og får over sit hoved øje på en murhammer, som murerne ved en fejltagelse har ladet sidde i væggen. Da begynder Else at græde og siger: »wenn ich den Hans kriege und wir kriegten ein Kind und das ist groß und wir schicken das Kind in den Keller, daß es hier soll Bier zapfen, so fällt ihm die Kreuzhacke auf den Kopf und schlägts todt!« Og Else bliver siddende nede i kælderens, jammerligt grædende over den mulige ulykke. Og efterhånden som først tjenestepigen, derefter gårdskarlen, så moderen og endelig faderen kommer derned og hører Else fortælle om den frygtelige mulighed, udbryder de: »was haben wir für eine kluge Else!« og giver sig til at græde. Da til sidst også Hans kommer derned og får at vide, hvorfor Else græder, indser han, hvor klog hun er, og beslutter sig for at gifte sig med hende. Jf. »Die kluge Else«, nr. 34 i *Kinder- und Haus-Märchen*, udg. af J.L.K. og W.K. Grimm, bd. 1-3, 2. udg., Berlin 1819-22 [1812], ktl. 1425-1427; bd. 1, s. 173-176.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 19

◀ **den Frisindede** : 99,18.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 25

◀ **Khavnsposten** : *Kjøbenhavnsposten* (99,14).

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 25

◀ **som Niels Klims Kommenskringle til ham selv** : hentyder til kap. 1 i Ludvig Holbergs anonymt udg. *Nicola Klimii Iter subterraneum* (1741), på da. *Niels Klims underjordiske Reise*, overs. af Jens Baggesen (1789); her fortæller Niels Klim efter sin nedfart til afgrundene: »Imidlertid faldt det mig ind, at jeg havde en Kringle i min Lomme; jeg tog den frem, blot for at forsøge, om Noget i denne Tilstand kunde smage mig; men jeg mærkede strax ved den første Mundfuld, at al jordisk Føde var bleven mig modbydelig, og slængte den derfor bort, som en unyttig Byrde. Hvor stor blev min Bestyrtelse ved denne Leilighed, da den bortkastede Kringle ikke alene blev hængende i Luften; men – o Under! – begyndte endog at beskrive en Cirkel rundt omkring mig. Jeg fik herved et Begreb om de sande Bevægelses-Love, efter hvilke alle Legemer, naar de sættes i Ligevægt, maae bevæge sig i en Cirkel.« *Jens Baggesens danske Værker* (110,28) bd. 12, s. 180.

I trykt udgave: Bind 18 side 114 linje 25

◀ **Moskusdyret ... stærk Stank** : sigter til moskusoksen, moskusfåret og polaroksen (lat. *Ovibos moschatus*), en mellemstor, skedehornet drøvtygger, der lever i polarområderne; i parringstiden i aug. har især de gamle tyre en gennemtrængende og modbydelig moskuslugt.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 3

◀ **Khavnsposten** : *Kjøbenhavnsposten* (99,14).

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 6

◀ **men hvis et Ord Du taler ... Skattegraveren** : citat fra 3. strofe, v. 3-4, i Oehlenschlägers romance »Skattegraveren« i *Digte*, Kbh. 1803, s. 29. Sønnen spørger sin far, om der findes skatte, som gives bort af underjordiske væsener. Faderen svarer: »Ja Søn! naar Hanen galer / da skal man hente den, / men hvis et Ord du taler, / forsvinder den igjen!« – Adam Oehlenschläger (1779-1850), da. digter, titulær professor 1809, fra 1810 ekstraordinær professor i æstetik, rektor for Københavns Universitet 1831-32.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 11

◀ **Andersen** : 113,24.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 15

◀ **auxiliair Chor** : hjælpekor.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 16

◀ **reservatio mentalis** : lat. 'tankens forbehold', dvs. stiltiende forbehold.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 20

◀ **in mente** : lat. i tankerne, i hukommelsen.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 20

◀ **Almeenaandens** : samfundsåndens. SK spiller muligvis på artikelen »Om Almeenaand« af den ty., liberale professor i statsvidenskab K.W. Rodecker von Rotteck, overs. i *Kjøbenhavnsposten* nr. 235, 28. aug. 1838, s. 947-49, nr. 239-240, 1. sept. 1838, s. 965-968.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 25

◀ **consensus** : lat. samstemmighed, enighed.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 26

◀ **universalitas** : lat. almenhed, tilsidesættelse af det enkelte til fordel for det almene, helheden.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 26

◀ **antiquitas** : lat. oldtiden, den forrige, gamle tid; gammeldags dyd, redelighed, ærlighed.

I trykt udgave: Bind 18 side 115 linje 28

◀ **ikke at sende mig paa Halsen: En af disse Gadetøiter ... fløiter** : citat fra J.H. Wessels (udaterede) digt »Jødepigen. Et Fragment«: »Du alle Skialdes Gud, og Vittighedens Dommer, / Som kaldes paa saa tidt, og som saa sielden kommer, / Indblæs du selv min Sang, ifald du haver Tiid, / Og om du ingen har, saa send

en Muse hid. / Men send mig ikke een af disse Gadetøiter, / Som strax paa Pinde staaer, naar en Josias fløiter«, *Samlede Digte af Johan Herman Wessel*, udg. af A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 222.

I trykt udgave: Bind 18 side 116 linje 3

◀ **Kom herud ... Si'been** : citat fra den jyske munk og pater Ole Pedersen (Wolle Pæiersen el. Peiersen), der i sin prædiken om 'regnskabsdagen' sætter sig selv i den situation, at han bliver hentet frem for dommeren. Men han søger at skjule sig, og tredje gang, han kaldes frem, lyder det: »Gamle Pater Wolle Pæiersen i Jarlov, kum fram, heier a ska hint Dæ fram, te de ska knaag i Di Siibien«, *Prædiken af den grundlærde Munk Pater Wolle Pæiersen i Jarlov om Hyrden, Faarene og Regnskabet, meget lystig og tillige sørgelig at læse. Nu med allerstørste Flid igjennemseet og efter det jydskes Sprogs bedste Udtale forandret*, Kbh. 1823.

I trykt udgave: Bind 18 side 116 linje 7

◀ **det Sted i Claudius** : sigter formentlig til en gendigtning af beretningen om Davids kamp med Goliat (1 Sam 17,4-51) af den ty. forfatter Matthias Claudius (1740-1815), »Die Geschichte von *Goliath* und *David*, in Reime bracht«; her hedder det i 3. strofe: »Er hatte Knochen wie ein Gaul, / Und eine freche Stirn, / Und ein entsezlich großes Maul, / Und nur ein kleines Hirn; / Gab jedem einen Rippenstoß, / Und flunkerte und prahlte groß.« Og i 4. strofe: »So kam er alle Tage her, / Und sprach *Israel* Hohn. / 'Wer ist der Mann? Wer wagt's mit mir? / Sey Vater oder Sohn, / Er komme her der Lumpenhund, / Ich bax' 'n [boxe ihn] nieder auf den Grund.« Jf. Matthias Claudius *Werke*, 5. udg., bd. 1-4, 1.-8. del, Hamborg 1838 [1774-1812], ktl. 1631-1632; bd. 1, 3. del (med særtitelbladet *ASMUS omnia sua SECUM portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen*, Dritter Theil, Wandsbeck 1774), s. 110.

I trykt udgave: Bind 18 side 116 linje 9